

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Випускна робота магістра
на тему «Вплив митного контролю на формування експортного
потенціалу держави»

Виконав: студент 2-го курсу, групи 601-УФБ

Спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Туз В.Ю.

Керівник: к.ен., доцент Маслій О.А.

Рецензент: начальник управління митного
аудиту,

Алеко В.В.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із
праць інших авторів без відповідних посилань

Туз В.Ю. підпис

Підтверджую достовірність даних,
використаних у роботі

Туз В.Ю. підпис

Полтава, 2026 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВПЛИВУ МИТНОГО КОНТРОЛЮ НА ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕРЖАВИ.....	7
1.1. Сутність, значення та оцінювання експортного потенціалу держави.....	7
1.2. Митний контроль та його вплив на формування експортного потенціалу держави.....	16
1.3. Міжнародні стандарти митного контролю та їх роль у забезпеченні митної безпеки держави.....	22
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МИТНОГО КОНТРОЛЮ НА ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ.....	30
2.1. Характеристика експортного потенціалу.....	30
2.2. Оцінка ефективності митних процедур: терміни оформлення, фінансові витрати, ризики та вплив цифровізації.....	40
2.3. Аналіз впливу показників митного контролю на рівень експортного потенціалу.....	48
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ...	55
3.1. Удосконалення ризик-орієнтованих підходів та розвиток інституту авторизованих економічних операторів (АЕО).....	55
3.2. Поглиблення міжнародного обміну митною інформацією та гармонізація процедур із країнами ЄС.....	60
3.3. Інтеграція цифрових сервісів та автоматизація митних операцій як фактор підвищення експортного потенціалу та митної безпеки.....	67
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	81

				МР 601-УФБ	200046				
	<i>№ докум.</i>	<i>Підпис</i>	<i>Дата</i>	Вплив митного контролю на формування експортного потенціалу держави			<i>Літ.</i>	<i>Арк.</i>	<i>Аркушів</i>
<i>Розроб.</i>	<i>Гуз В.Ю.</i>						51	3	81
<i>Перевір.</i>	<i>Маслій О.А.</i>						Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування		
<i>Н.Контр.</i>	<i>Маслій О.А.</i>								
<i>Затверд.</i>	<i>Свистун Л. А.</i>								

ВСТУП

В умовах глобалізації світової економіки та посилення міжнародної конкуренції зовнішня торгівля відіграє ключову роль у забезпеченні сталого економічного розвитку держави. Для України, яка перебуває в процесі структурної трансформації економіки, інтеграції до європейського економічного простору та функціонує в умовах воєнних викликів, особливого значення набуває формування та нарощування експортного потенціалу. Важливим чинником реалізації цього потенціалу є ефективний митний контроль, який впливає на умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності, швидкість переміщення товарів через митний кордон та рівень витрат суб'єктів експорту.

Актуальність теми магістерської роботи зумовлена зростанням ролі митного контролю як інструменту державного регулювання зовнішньої торгівлі, що поєднує фіскальні, безпекові та регуляторні функції. У сучасних умовах митний контроль поступово трансформується з переважно адміністративного механізму у фактор сприяння зовнішній торгівлі шляхом впровадження ризикоорієнтованих підходів, цифровізації митних процедур та розвитку інституту Авторизованого економічного оператора.

Метою магістерської роботи є дослідження впливу митного контролю на формування експортного потенціалу держави та обґрунтування напрямів підвищення ефективності митних процедур у сучасних умовах розвитку зовнішньої торгівлі.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено вирішення таких завдань:

- розкрити сутність, значення та оцінювання експортного потенціалу держави;
- дослідити митний контроль та його вплив на формування експортного потенціалу;
- проаналізувати міжнародні стандарти митного контролю та їх роль у забезпеченні митної безпеки держави;

- проаналізувати динаміку та структуру експорту України. Оцінити експортний потенціал держави;
- оцінити ефективність митних процедур: терміни оформлення, фінансові витрати, ризики та вплив цифровізації;
- проаналізувати вплив показників митного контролю на рівень експортного потенціалу;
- обґрунтувати удосконалення ризик-орієнтованих підходів та розвиток інституту авторизованих економічних операторів (АЕО);
- розробити пропозиції щодо поглиблення міжнародного обміну митною інформацією та гармонізації митних процедур з країнами Європейського Союзу;
- обґрунтувати доцільність інтеграції цифрових сервісів та автоматизації митних операцій.

Об'єктом дослідження є процеси митного контролю та їх вплив на формування експортного потенціалу та митної безпеки держави.

Предметом дослідження є сукупність соціально-економічних відносин, що виникають у процесі здійснення митного контролю та впливають на формування експортного потенціалу держави.

У ході дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, системний та структурно-функціональний підходи, статистичні методи, порівняльний аналіз, а також методи узагальнення результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретичних підходів до визначення ролі митного контролю у формуванні експортного потенціалу держави та в обґрунтуванні практичних напрямів підвищення ефективності митних процедур в умовах цифровізації та застосування ризикоорієнтованих підходів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання запропонованих рекомендацій у діяльності митних органів та

суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з метою оптимізації митних процедур і стимулювання експорту.

Результати проведеного дослідження пройшли апробацію на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи» 27.11.2025 р. у м. Полтава (тема доповіді: «Митний контроль як інструмент забезпечення фінансової безпеки держави»).

Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновки, список використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВПЛИВУ МИТНОГО КОНТРОЛЮ НА ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність, значення та оцінювання експортного потенціалу держави

Експорт у загальноекономічному розумінні є однією з головних форм міжнародних економічних взаємин і передбачає вивезення товарів, робіт чи послуг за межі національної території з метою їх продажу закордонним контрагентам. Експорт є наслідком участі країни у світовому господарстві та виступає значущим інструментом інтеграції у глобальні ринки. Саме через експорт держава реалізує свої виробничі спроможності, отримує валютні надходження, формує зовнішньоторговельний баланс та забезпечує конкурентоспроможність на світовій арені.

Експортний потенціал держави формується виходячи зі спроможності національної економіки створювати конкурентоспроможну продукцію та забезпечувати її результативне просування на зовнішніх ринках. За своєю економічною природою він відображає сукупність виробничих, ресурсних, інституційних і інноваційних можливостей, які дозволяють країні не лише утримувати досягнуті позиції у міжнародній торгівлі, а й поступово розширювати експортні обсяги з урахуванням змін світової економічної кон'юнктури.

Економічна сутність експортного потенціалу зумовлюється особливостями структури національної економіки, рівнем розвитку базових галузей, забезпеченістю природними й трудовими ресурсами, конкурентними характеристиками продукції, технологічною оснащеністю виробництва, а також ефективністю державної економічної політики й інституційного середовища. Відповідно, зростання результативності використання ресурсів, підвищення технологічного та інноваційного рівня виробництва і

поглиблення інтеграції країни у світову економіку сприяють розширенню її експортного потенціалу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи науковців до трактування сутності експортного потенціалу

Автор	Трактування
Стеченко Д. М.	Експортний потенціал є обсягом благ, які національна економіка може виробляти та реалізувати за своїми межами, а також її здатністю відтворювати свої конкурентні переваги на світогосподарській арені [19].
Скорнякова Т. В.	Експортний потенціал як здатність економічного суб'єкта виробляти конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію, яка може подолати існуючі експортні бар'єри та бути ефективно проданою за кордон [20].
Гарбар Ж.В	Експортний потенціал - інструмент забезпечення довгострокової діяльності підприємства на світовому ринку, що забезпечує досягнення стратегічних цілей підприємства максимально використовуючи наявні ресурси [21].
Хомич О. В., Манаєнко І. М	Розглядали експортний потенціал за ринковим підходом, визначаючи його обсягом конкурентоспроможної продукції чи послуг, якого потребує світовий ринок та може виготовити і реалізувати підприємство в сучасних умовах господарювання [22].
Мазаракі А.А.	Експортний потенціал України — це комплекс економічних можливостей країни щодо виробництва та реалізації товарів і послуг на зовнішніх ринках. Це включає аналіз конкурентоспроможності продукції, інституційні рамки, логістичні системи й державне регулювання торгівлі [23].

*складено автором

У контексті держави та бізнесу розвиток експортного потенціалу має різне значення (рис. 1.1): стимулює розвиток національного виробництва, сприяє модернізації технологій, забезпечує зайнятість і створює умови для залучення іноземних інвестицій. Він також визначає рівень відкритості економіки та здатність країни адаптуватися до глобальних структурних змін.

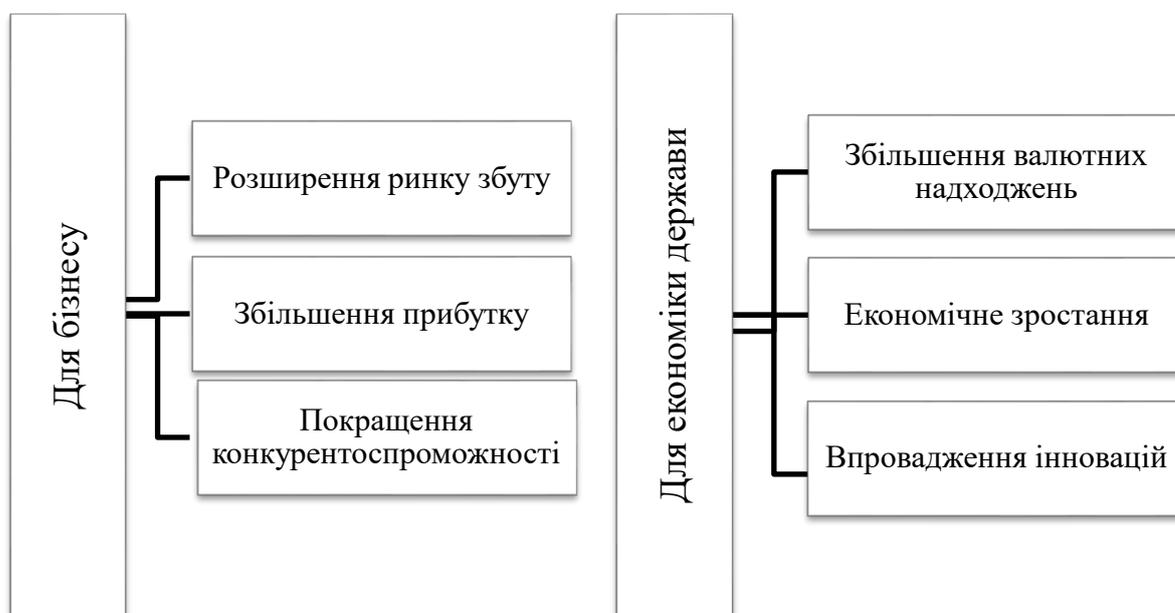

Рис. 1.1. Значення розвитку експортного потенціалу

*складено автором

Додатково експортний потенціал істотно зумовлюється рівнем залученості держави до світового господарства та її участю в міжнародних виробничо-логістичних мережах. Наявність і характер зовнішньоторговельних угод, рівень розвитку логістичної інфраструктури, геоекономічні особливості та стійкість партнерських відносин безпосередньо впливають на здатність національних виробників виходити на ключові зарубіжні ринки й утримувати на них конкурентні позиції. У такому розумінні експортний потенціал відображає не лише внутрішні економічні можливості країни, але й результати її взаємодії з глобальним інституційним середовищем, що визначає місце держави у системі світової економіки.

Доцільно підкреслити, що формування експортного потенціалу держави відбувається під впливом сукупності чинників різного рівня, які відображають як внутрішній стан економіки, так і її спроможність реагувати на вимоги та виклики глобального ринкового середовища. З метою комплексного дослідження зазначених чинників їх доцільно систематизувати за окремими групами, що дає змогу здійснити всебічну оцінку передумов розвитку зовнішньоторговельної діяльності та окреслити пріоритетні

напрями посилення конкурентних позицій країни на світових ринках. Узагальнена класифікація факторів, які впливають на формування експортного потенціалу держави, наведена в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Класифікація факторів формування експортного потенціалу держави

Група факторів	Зміст та ключові елементи
Ресурсні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - природні ресурси (земля, корисні копалини, енергетичні ресурси); - трудові ресурси (кваліфікація, продуктивність, демографія); - капітальні ресурси (інвестиції, стан основних фондів); - науково-технічний потенціал (інновації, R&D, патенти).
Виробничо-економічні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - технологічний рівень виробництва; - структура економіки та промисловості; - собівартість і якість продукції; - продуктивність виробництва; - рівень доданої вартості.
Інституційні та регуляторні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - митна та податкова політика; - зовнішньоекономічне законодавство; - державна підтримка експортерів (кредитування, страхування); - якість державного управління; - захист прав інтелектуальної власності.
Логістичні та інфраструктурні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - транспортна інфраструктура (порти, залізниці, дороги); - логістика та складські потужності; - цифрова інфраструктура та доступ до електронної торгівлі; - енергетична інфраструктура.
Зовнішньоекономічні та ринкові фактори	<ul style="list-style-type: none"> - міжнародні торговельні угоди; - ринкова кон'юнктура та конкуренція; - тарифні та нетарифні бар'єри; - геоекономічне та геополітичне становище; - імідж країни на світових ринках.
Соціально-економічні та інтеграційні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - рівень розвитку людського капіталу; - доходи населення та внутрішній попит; - міграційні процеси; - участь у глобальних виробничих ланцюгах.

*складено автором на основі [51]

Таким чином, експортний потенціал держави слід розглядати як інтегровану економічну характеристику, що відображає спроможність країни створювати товари й послуги, здатні конкурувати на міжнародних ринках, а

також забезпечувати їх результативне просування за межами національної економіки. Він не обмежується фактичними показниками експорту, а характеризує можливості його подальшого розширення з урахуванням наявних і перспективних ресурсів, технологічного рівня і т.д.

Експортний потенціал України формується на основі поєднання традиційних галузей і високотехнологічних секторів, які забезпечують валютні надходження та підтримують конкурентні позиції держави на світових ринках. Провідну роль відіграє аграрний сектор, що забезпечує Україні статус одного з ключових експортерів зернових і олійних культур. Водночас зростає роль ІТ-послуг і транспортно-логістичного сектора, що характеризуються вищою доданою вартістю та підсилюють транзитний потенціал країни (табл. 1.3). Разом із тим домінування сировинної продукції у структурі експорту свідчить про наявність структурних дисбалансів, що зумовлює необхідність диверсифікації експорту та розвитку виробництв із високою доданою вартістю.

Таблиця 1.3

Ключові галузі формування експортного потенціалу України

Галузь	Характеристика
Аграрний сектор	Зернові культури (пшениця, кукурудза), олійні (соняшник, ріпак), олії та продукти переробки агросировини.
Металургія та хімічна промисловість	Сталь, прокат, феросплави, мінеральні добрива, хімічна сировина та продукція первинної переробки.
Машинобудування та комплектуючі	Обладнання, транспортні засоби, електротехнічні вироби, запчастини й інші компоненти машинобудівної продукції.
ІТ-послуги	Розробка програмного забезпечення, аутсорсинг, ІТ-консалтинг; один із найдинамічніших експортних секторів України.
Оборонно-промисловий комплекс	Військова техніка, озброєння, комплектуючі, технологічні рішення для оборонної сфери.
Логістика та транспортні послуги	Транзитні перевезення, портові послуги, залізнична та авіаційна логістика, транспортно-експедиційне обслуговування.

*складено автором на основі [25]

Подальше нарощування експортного потенціалу значною мірою зумовлюється рівнем доступу України до зовнішніх ринків, який формується під впливом як економічних, так і політико-безпекових чинників. Воєнні загрози, стан транспортно-логістичної інфраструктури, стабільність

логістичних ланцюгів і функціонування морських та сухопутних маршрутів безпосередньо впливають на можливості національних виробників здійснювати експортну діяльність. У цьому зв'язку забезпечення надійних торговельних коридорів, дієвих митних інструментів та розвитку міжнародного співробітництва набуває ключового значення для збереження й посилення конкурентних позицій України на світових ринках.

Експортний потенціал держави має безпосередній вплив на рівень митної безпеки, оскільки зростання обсягів і складності експортних операцій підвищує навантаження на митну систему та актуалізує потребу в ефективних механізмах контролю. Розширення експортного потенціалу, особливо за рахунок продукції з високою доданою вартістю та інтеграції у міжнародні виробничі ланцюги, вимагає посилення спроможності митних органів забезпечувати дотримання законодавства, запобігати незаконному переміщенню товарів і мінімізувати ризики ухилення від митних процедур (рис. 1.2).

Водночас розвиток експортного потенціалу сприяє підвищенню митної безпеки через формування стабільних, прозорих і передбачуваних експортних потоків, зростання частки добросовісних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та поширення інституту авторизованих економічних операторів. Це дозволяє митним органам зосереджувати контрольні ресурси на ризикових операціях, застосовувати ризик-орієнтовані підходи та сучасні цифрові інструменти, забезпечуючи збалансоване поєднання сприяння експорту й захисту митних інтересів держави.

На рисунку 1.2 відображено логічний ланцюг впливу зростання експортного потенціалу на рівень митної безпеки держави. Розширення обсягів, номенклатури та географії експорту зумовлює підвищення митних ризиків, пов'язаних із ускладненням логістичних ланцюгів, зростанням навантаження на митну інфраструктуру та можливими порушеннями митного законодавства. Застосування ризик-орієнтованих інструментів митного контролю, цифровізації процедур і механізмів міжнародного

співробітництва дозволяє мінімізувати зазначені ризики та забезпечити належний рівень митної безпеки за умов активного розвитку експортної діяльності.

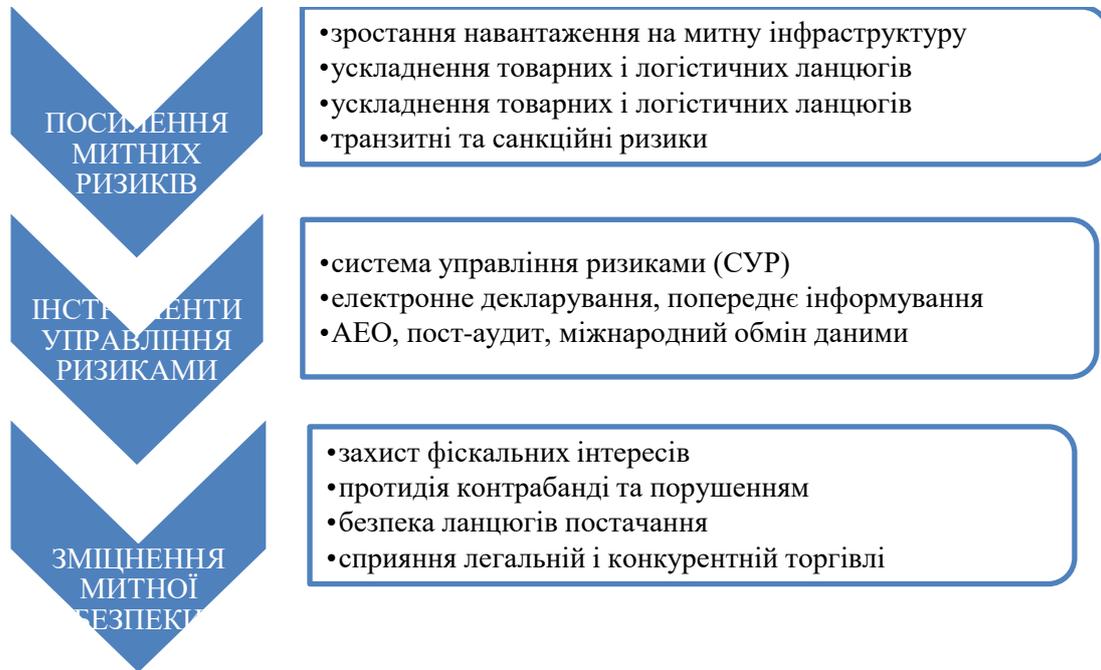

Рис.1.2. Вплив розвитку експортного потенціалу на митну безпеку держави

*складено автором на основі [44]

Оцінка експортного потенціалу держави є складним аналітичним завданням, що зумовлено багатовимірністю даної категорії та різноманіттям чинників, які впливають на здатність національної економіки здійснювати та нарощувати експорт. На відміну від фактичних обсягів зовнішніх поставок, експортний потенціал відображає сукупність наявних і перспективних можливостей країни щодо участі у міжнародному поділі праці, що потребує застосування комплексних методологічних підходів до його оцінювання.

Таблиця 1.4

Методологічні підходи оцінювання експортного потенціалу держави

Підхід	Суть підходу	Методи/інструменти оцінювання	Сильні сторони	Обмеження / зауваження
Ресурсно-структурний (ресурсний)	Оцінка потенціалу через аналіз наявних ресурсів та факторів виробництва	Аналіз ресурсної бази (праця, капітал, технології); показники використання ресурсів	Дає чітке уявлення про можливості виробництва і виходу на ринок	Не враховує зовнішні ризики та регуляторні обмеження
Індикаторний (показниковий)	Вимірювання потенціалу через систему кількісних показників	Обсяги і темпи експорту, частка у ВВП, коефіцієнт покриття імпорту, товарна/географічна диверсифікація	Простий у застосуванні, дозволяє порівнювати динаміку	Обмежений у врахуванні інституційних та безпекових чинників
Інтегральний (комплексний)	Комплексне об'єднання груп показників за визначеною методикою	Вагове об'єднання внутрішніх і зовнішніх показників: виробничі, ринкові, ресурсні	Враховує взаємозв'язки різних аспектів потенціалу	Потребує складної математичної обробки і якісної інформації
Експертно-діагностичний (якісний)	Оцінка потенціалу на основі експертних суджень та діагностики готовності до експорту	Методи експертних оцінок, SWOT-аналіз, SWOT-матриці, рейтингові таблиці	Дозволяє врахувати якісні характеристики та суб'єктивні оцінки	Може бути необ'єктивним без стандартизованих критеріїв
Аналіз внутрішнього та зовнішнього потенціалу	Розподільна оцінка на потенціал всередині країни/підприємства і потенціал зовнішнього середовища	Окремі показники внутрішніх ресурсів і можливостей ринку; зовнішніх торговельних факторів	Виявляє вузькі місця у внутрішніх і зовнішніх чинниках	Не завжди враховує інтеракцію між внутрішнім і зовнішнім

*складено автором на основі [40]

Отже, аналіз методологічних підходів до оцінювання експортного потенціалу свідчить, що кожен із них відображає окремі аспекти можливостей держави у сфері зовнішньої торгівлі та має як переваги, так і обмеження. Ресурсні та індикаторні підходи дозволяють кількісно оцінити наявні виробничі й торговельні можливості, тоді як експертні та діагностичні

методи дають змогу врахувати якісні, інституційні та безпекові чинники. Водночас комплексні та інтегральні підходи забезпечують більш системне бачення експортного потенціалу як багатовимірної економічної категорії.

Отже, проведений аналіз сутності, значення та підходів до оцінювання експортного потенціалу держави дає підстави стверджувати, що експортний потенціал є багатовимірною та динамічною економічною категорією, яка відображає не лише фактичні результати зовнішньоторговельної діяльності, а й сукупність внутрішніх можливостей і зовнішніх передумов для її подальшого розвитку. Його формування визначається взаємодією ресурсних, виробничо-економічних, інституційних, логістичних та зовнішньоекономічних факторів, що зумовлює необхідність комплексного підходу до аналізу й управління експортними процесами.

У межах сучасної економічної політики експортний потенціал виступає важливим індикатором конкурентоспроможності національної економіки, рівня її інтегрованості у світове господарство та здатності адаптуватися до глобальних структурних змін і безпекових викликів. Особливого значення набуває взаємозв'язок розвитку експортного потенціалу з ефективністю митного контролю та рівнем митної безпеки, оскільки зростання обсягів і складності експортних потоків потребує застосування ризикоорієнтованих і цифрових інструментів державного регулювання.

Таким чином, експортний потенціал доцільно розглядати як стратегічну основу довгострокового економічного зростання держави, реалізація якої неможлива без удосконалення інституційного середовища, модернізації митної системи та впровадження сучасних методів оцінювання. Це створює методологічне підґрунтя для подальшого аналізу впливу митного контролю на формування експортного потенціалу та обґрунтування напрямів його розвитку в умовах євроінтеграції та глобальної економічної нестабільності.

1.2. Митний контроль та його вплив на формування експортного потенціалу держави

Митний контроль є системоутворювальним елементом державного впливу на сферу зовнішньої торгівлі, адже саме через нього реалізується узгодження інтересів лібералізації міжнародного обміну з потребами економічного захисту держави. Його функціональне призначення полягає у забезпеченні виконання нормативно встановлених вимог суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності під час транскордонного переміщення товарів, транспортних засобів і пов'язаних із ними об'єктів. Застосування митного контролю дозволяє державі коригувати параметри зовнішньоторговельних потоків, впливати на їхню структуру та умови реалізації, водночас формуючи передумови для збереження макроекономічної стабільності й конкурентних позицій національного виробника. За умов інтенсифікації глобальних товарних обмінів і ускладнення логістичних маршрутів митний контроль еволюціонує від суто фіскального інструмента до комплексного механізму регулятивного та сервісного характеру, що базується на використанні ризикоорієнтованих методів, цифрових процедур декларування, інформаційної інтеграції та попереднього аналізу даних. Такий підхід забезпечує скорочення адміністративних витрат для бізнесу, підвищує передбачуваність митних процедур і водночас зберігає належний рівень правового та економічного контролю у сфері зовнішньої торгівлі.

Поряд із регулятивною функцією митний контроль виконує ключову роль у забезпеченні безпеки держави, запобігаючи потраплянню на митну територію небезпечних, незаконних або таких, що не відповідають установленим вимогам, товарів (табл. 1.5). Через митні механізми реалізуються напрями державної політики, пов'язані із захистом життя та здоров'я населення, збереженням довкілля, протидією терористичним загрозам, а також недопущенням незаконного переміщення зброї, наркотичних засобів та інших заборонених предметів. Особливого значення

набуває контроль за обігом стратегічних товарів і продукції подвійного призначення, що має безпосередній вплив на національну безпеку, обороноздатність держави та виконання міжнародних зобов'язань України. В умовах посилення транснаціональних викликів і ризиків зазначена функція митного контролю стає одним із визначальних елементів системи економічної безпеки та стабільності зовнішньоекономічних відносин.

Таблиця 1.5

Основні функції митного контролю у системі державного регулювання зовнішньої торгівлі

Функція	Зміст	Вплив на зовнішню торгівлю
Регулятивна	Контроль дотримання вимог митного та зовнішньоторговельного законодавства.	Забезпечує прозорі та передбачувані умови переміщення товарів.
Фіскальна	Нарахування та стягнення митних платежів, ПДВ, акцизу при імпорті.	Наповнює бюджет та впливає на цінову структуру імпортованих товарів.
Економічна	Реалізація тарифних і нетарифних заходів, вплив на структуру товаропотоків.	Сприяє захисту національного виробника та оптимізації торговельного балансу.
Безпекова	Виявлення та запобігання переміщенню заборонених товарів, небезпечних речовин, контрабанди.	Захищає населення, інфраструктуру та державну безпеку.
Статистична	Формування достовірних даних про зовнішньоторговельні операції.	Забезпечує аналітичну базу для формування торговельної політики.
Контроль якості та відповідності	Перевірка сертифікатів, стандартів, маркування, дотримання технічних регламентів.	Сприяє захисту споживачів та відповідності імпортованої продукції вимогам ринку.

*складено автором на основі [45]

Реалізація безпекової складової митного контролю передбачає постійне вдосконалення інструментів управління ризиками, розвиток міжвідомчої взаємодії митних і правоохоронних органів, а також активізацію міжнародного інформаційного співробітництва. Застосування цифрових технологій, автоматизованих систем контролю та методів ризик-профілювання дає змогу концентрувати контрольні заходи на операціях з підвищеним рівнем небезпеки, одночасно спрощуючи митні процедури для сумлінних учасників зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід

відповідає сучасним міжнародним стандартам митного адміністрування, сприяє зниженню адміністративного навантаження на бізнес і забезпечує ефективне поєднання безпеки та сприяння розвитку експортного потенціалу.

У сучасних умовах інтенсифікації глобальних товарних потоків митний контроль дедалі чіткіше проявляється не як допоміжний адміністративний інструмент, а як системоутворюючий чинник формування експортного потенціалу держави. Його функціональна трансформація полягає у переході від домінування фіскальної логіки до моделі комплексного регуляторного впливу, що поєднує економічні, інституційні та безпекові компоненти. Через митний контроль держава формує правила доступу на зовнішні ринки, визначає швидкість і передбачуваність торговельних операцій та впливає на конкурентні позиції національних виробників у міжнародному середовищі.

Вплив митного контролю на експортний потенціал реалізується передусім через параметри митних процедур, які визначають часові та фінансові витрати суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Надмірна складність або тривалість митного оформлення трансформується у додаткові логістичні витрати, знижує привабливість українських товарів для іноземних контрагентів і обмежує можливості стабільного нарощування експорту. Натомість впровадження сучасних механізмів митного адміністрування, зокрема електронного декларування, автоматизованого аналізу даних і ризикоорієнтованого відбору операцій для контролю, сприяє скороченню транзакційних витрат та підвищує адаптивність експортерів до вимог зовнішніх ринків.

Особливу роль у цьому процесі відіграє система управління митними ризиками, яка забезпечує селективний характер контролю та концентрацію ресурсів митних органів на операціях із підвищеним рівнем загроз. Такий підхід дозволяє одночасно досягати двох стратегічних цілей: мінімізувати втручання у діяльність сумлінних експортерів і забезпечити належний рівень митної безпеки держави.

Таблиця 1.6

Інструменти митного контролю та їх вплив на експортний потенціал

Інструмент митного контролю	Зміст та функціональне призначення	Вплив на експортний потенціал держави
Документальний контроль	Перевірка митних декларацій, товаросупровідних документів, сертифікатів походження, дозволів та ліцензій	Забезпечує правову визначеність експортних операцій, знижує ризик спорів і затримок, підвищує довіру іноземних контрагентів
Система управління ризиками (СУР)	Аналітична оцінка ризиків і селективний відбір операцій для контролю	Прискорює митне оформлення для добросовісних експортерів, знижує нецінові бар'єри, стимулює зростання обсягів експорту
Електронне декларування	Подання митної інформації в електронній формі з автоматизованою обробкою даних	Скорочує час митного оформлення, зменшує адміністративні витрати бізнесу, підвищує конкурентоспроможність експортерів
Механізм «єдиного вікна»	Координація митних і суміжних контрольних органів через єдину інформаційну платформу	Спрощує експортні процедури, мінімізує дублювання перевірок, покращує логістичну ефективність
Попереднє інформування (Pre-arrival processing)	Подання інформації про вантаж до його прибуття на митний кордон	Зменшує час перебування товарів у пунктах пропуску, підвищує передбачуваність експортних поставок
Фізичний огляд і технічні засоби контролю	Використання сканерів, вагових комплексів, детекторів для перевірки вантажів	Забезпечує митну безпеку без суттєвого уповільнення легального експорту за умови ризик-орієнтованого застосування
Пост-аудит (митний аудит)	Перевірка правильності декларування після випуску товарів	Переносить контроль із кордону в післямитну стадію, що зменшує затримки експорту та стимулює зовнішню торгівлю
Авторизований економічний оператор (АЕО)	Надання спрощень і довірчого статусу надійним експортерам	Прискорює митне оформлення, знижує кількість перевірок, розширює доступ до міжнародних ринків
Контроль тарифних і нетарифних заходів	Перевірка дотримання квот, технічних, санітарних і фітосанітарних вимог	Забезпечує якість і безпеку експорту, сприяє відповідності міжнародним стандартам
Міжнародний обмін митною інформацією	Співпраця з митними органами інших держав, взаємне визнання процедур	Зменшує кількість повторних перевірок за кордоном, покращує умови доступу українських товарів на зовнішні ринки

*складено автором на основі [45]

Подальше посилення цього ефекту забезпечується розвитком партнерських форм взаємодії митниці з бізнесом, зокрема через інститут авторизованого економічного оператора. Диференціація контрольних процедур залежно від рівня надійності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності формує стимули до добровільного дотримання законодавства та підвищення якості корпоративного управління. У результаті митний контроль виконує не лише контрольну, а й мотиваційну функцію, впливаючи на структуру та якість експортних потоків.

У сучасних умовах зростаючої конкуренції на світових ринках та ускладнення міжнародних торговельних процесів митний контроль дедалі більше розглядається не лише як інструмент забезпечення дотримання законодавства, а як активний механізм впливу на формування та реалізацію експортного потенціалу держави. Ефективність митних процедур, рівень цифровізації, застосування ризикоорієнтованих підходів і партнерська взаємодія з бізнесом визначають швидкість, вартість та передбачуваність зовнішньоторговельних операцій, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність національних експортерів. У цьому контексті доцільним є системне представлення взаємозв'язку між митним контролем та ключовими елементами розвитку експортного потенціалу держави.

Рис.1.3. Митний контроль як механізм впливу на формування експортного потенціалу держави

На рисунку 1.3 відображено митний контроль як інтегрований механізм впливу на формування експортного потенціалу держави. Центральне місце у схемі посідає митний контроль, навколо якого згруповано основні напрями його впливу: зниження транзакційних витрат шляхом упровадження електронного декларування та принципу «єдиного вікна»; підвищення митної безпеки через функціонування системи управління ризиками та протидію контрабанді; покращення логістики завдяки прискоренню митного оформлення й автоматизованому аналізу даних; а також безпосереднє сприяння експорту через застосування інституту авторизованого економічного оператора та спрощених процедур. Сукупна дія зазначених елементів формує інтегрований ефект, який одночасно забезпечує належний рівень митної безпеки та створює сприятливі умови для розвитку експортного потенціалу держави.

Отже, митний контроль у сучасних умовах відіграє значно ширшу роль, ніж забезпечення дотримання митного законодавства, і виступає важливим чинником формування та розвитку експортного потенціалу держави. Його модернізація на основі цифровізації, ризикоорієнтованих підходів та партнерської взаємодії з бізнесом сприяє скороченню часових і фінансових витрат експортерів, підвищенню передбачуваності зовнішньоторговельних операцій і зміцненню конкурентоспроможності національної продукції на міжнародних ринках.

Водночас ефективний вплив митного контролю на експортний потенціал можливий лише за умови збереження належного рівня митної безпеки. Запровадження системи управління ризиками, розвиток інституту авторизованого економічного оператора та посилення міжнародного інформаційного обміну дозволяють поєднати спрощення митних процедур із захистом економічних інтересів держави. Такий збалансований підхід створює інституційні передумови для сталого зростання експорту та інтеграції України у глобальну торговельну систему.

1.3. Міжнародні стандарти митного контролю та їх роль у забезпеченні митної безпеки держави

Сучасний митний контроль також відіграє важливу роль у забезпеченні економічної та національної безпеки. Митний контроль є ключовим інструментом забезпечення митної безпеки держави, оскільки саме через нього здійснюється виявлення, попередження та нейтралізація митних ризиків, пов'язаних із незаконним переміщенням товарів, ухиленням від сплати митних платежів і порушенням установлених режимів зовнішньої торгівлі. Ефективна організація митного контролю на основі ризикоорієнтованих і цифрових підходів дозволяє поєднати захист економічних інтересів держави з мінімізацією перешкод для легальної зовнішньоекономічної діяльності, що є визначальною умовою підтримання належного рівня митної безпеки.

Митна безпека - стан захищеності митних інтересів України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи [1].

Митна безпека виступає невід'ємною частиною загальної системи економічної безпеки держави, оскільки ефективне функціонування митних механізмів забезпечує захист від економічних, фіскальних, транскордонних і безпекових загроз, що безпосередньо впливають на стабільність економіки. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [24] - виступає як основний документ для оцінювання економічної безпеки на національному рівні та визначав систему інтегрального індексу, що включав низку субіндикаторів основних складових економічної безпеки, зокрема зовнішньоекономічну сферу. Однак через загальну трансформацію підходів до оцінювання безпеки та оновлення методологій цей документ втратив чинність і потребує постійного вдосконалення, зокрема з урахуванням викликів сучасної глобалізації,

воєнних ризиків і цифровізації, які впливають на економічні та митні процеси (станом на 11.08.2025).

У контексті цих змін виникає необхідність включення митної безпеки як окремого напрямку або індикатора в оновлені методології оцінки економічної безпеки, оскільки митні ризики стають дедалі важливішим фактором макроекономічної стабільності і фінансової надійності (рис.1.4). Безпека зовнішньоекономічної діяльності, зниження нелегального обігу товарів, запобігання ухиленню від митних платежів та ефективне управління ризиками безпосередньо формують умови для захисту національної економіки. Такий підхід дозволить не лише відобразити ефективність митних процедур у загальному індикаторі економічної безпеки, а й забезпечити повноцінну інтеграцію митних механізмів у систему стратегічного управління ризиками держави в умовах глобальних викликів.

Рис.1.4. Місце митної безпеки в системі економічної безпеки держави

*складено автором на основі [44]

Митна безпека займає підсистемне, але стратегічно важливе місце в структурі економічної безпеки держави, перебуваючи на перетині зовнішньоекономічної, фінансової та безпекової складових. Через митні механізми держава одночасно реалізує фіскальні інтереси, захищає внутрішній ринок, забезпечує дотримання торговельних режимів та мінімізує транскордонні ризики.

У сучасних умовах трансформації світової економіки та посилення транскордонних загроз міжнародні стандарти митного контролю відіграють визначальну роль у формуванні системи митної безпеки держави. Їх упровадження спрямоване не лише на уніфікацію митних процедур, а й на підвищення спроможності держави ефективно ідентифікувати, оцінювати та нейтралізувати митні ризики, що виникають у процесі міжнародного товарообігу. Дотримання єдиних підходів до митного адміністрування сприяє підвищенню прозорості контрольних механізмів, зміцненню довіри між митними адміністраціями різних країн і водночас посиленню захисту економічних інтересів держави. Методологічну основу таких стандартів становлять міжнародні нормативні акти та рекомендації, розроблені в межах діяльності Світової митної організації, Світової організації торгівлі, Європейського Союзу та інших міжнародних інституцій, які визначають сучасні вимоги до безпеки, надійності й ефективності митного контролю.

Провідне місце серед міжнародних інструментів забезпечення митної безпеки посідає Переглянута Кіотська конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур, положення якої закладають концептуальні засади ризикоорієнтованої моделі митного контролю. Її принципи передбачають перехід від суцільних перевірок до селективного контролю на основі аналізу ризиків, активне використання електронних інформаційних систем, а також диференціацію митних процедур залежно від рівня надійності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Доповненням до цього підходу виступають Рамкові стандарти безпеки та сприяння світовій торгівлі SAFE Framework of Standards, які орієнтують митні органи на інтеграцію

безпекових заходів у логістику міжнародної торгівлі. Реалізація зазначених стандартів дозволяє підвищити ефективність захисту митної території держави, не створюючи при цьому надмірних перешкод для легального товарообігу, що є ключовою передумовою забезпечення стійкої митної безпеки в умовах глобалізації.

Таблиця 1.6

Характеристика міжнародних стандартів митного контролю та їх вплив на забезпечення митної безпеки держави

Міжнародний нормативно-інституційний інструмент	Характеристика	Механізми практичної реалізації	Вплив на рівень митної безпеки держави
Переглянута Кіотська конвенція ВМО	Орієнтація митного контролю на ефективність, прозорість і селективність	Використання електронних процедур, застосування ризикоорієнтованого відбору об'єктів контролю	Підвищення якості виявлення митних ризиків; зниження ймовірності порушень при одночасному спрощенні процедур
Рамкові стандарти безпеки та сприяння світовій торгівлі SAFE (ВМО)	Інтеграція безпекових заходів у систему митного адміністрування	Аналітичний аналіз ризиків, обмін інформацією між митними адміністраціями	Посилення захисту митної території; зменшення транскордонних загроз і контрабандних схем
Інститут авторизованого економічного оператора (АЕО)	Диференціація митного контролю залежно від рівня доброчесності суб'єктів ЗЕД	Надання спрощень і зменшення обсягу перевірок для надійних підприємств	Зосередження контрольних ресурсів на високоризикових операціях; підвищення ефективності митного контролю
Митний кодекс Європейського Союзу (УСС)	Створення єдиного цифрового та безпекового митного простору ЄС	Уніфікація митних правил, інтеграція інформаційних систем, автоматизація процедур	Підвищення прозорості та передбачуваності митних операцій; зміцнення інституційної складової митної безпеки

*складено автором на основі [44]

Вагомим елементом сучасних міжнародних стандартів митного контролю є інститут Авторизованого економічного оператора (АЕО), який

широко використовується в державах Європейського Союзу та поступово імплементується в Україні відповідно до положень Угоди про асоціацію з ЄС. Надання статусу АЕО передбачає дотримання підприємствами критеріїв надійності, прозорості та відповідності митному законодавству, що дозволяє застосовувати до них спрощені й прискорені процедури митного оформлення. Функціонування цього інституту нерозривно пов'язане із системою управління ризиками, яка ґрунтується на вибірковості контролю та концентрації ресурсів митних органів на операціях із підвищеним рівнем загроз. Формування профілів ризику на основі аналізу даних про суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, характеристики товарів, логістичні маршрути та попередню історію дотримання законодавства, а також використання автоматизованих аналітичних інструментів і міжнародного обміну інформацією відповідно до стандартів SAFE, забезпечує ефективне виявлення порушень за одночасного зменшення адміністративного навантаження на сумлінний бізнес. (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Модель митного контролю, яка поєднує забезпечення митної безпеки зі сприянням розвитку експортного потенціалу

Реалізація безпекоорієнтованого підходу до управління експортним потенціалом неможлива без ефективного функціонування митного контролю та системи управління ризиками як його ключового інструмента. Саме митний контроль забезпечує практичне втілення державної політики у сфері поєднання сприяння експорту із захистом економічних і національних інтересів, тоді як СУР дозволяє трансформувати контрольні заходи з суцільних у селективні, орієнтовані на найбільш ризикові операції. За умов зростання експортних потоків та ускладнення логістичних ланцюгів застосування ризикоорієнтованого підходу стає необхідною передумовою збереження належного рівня митної безпеки без створення надмірних бар'єрів для добросовісних експортерів.

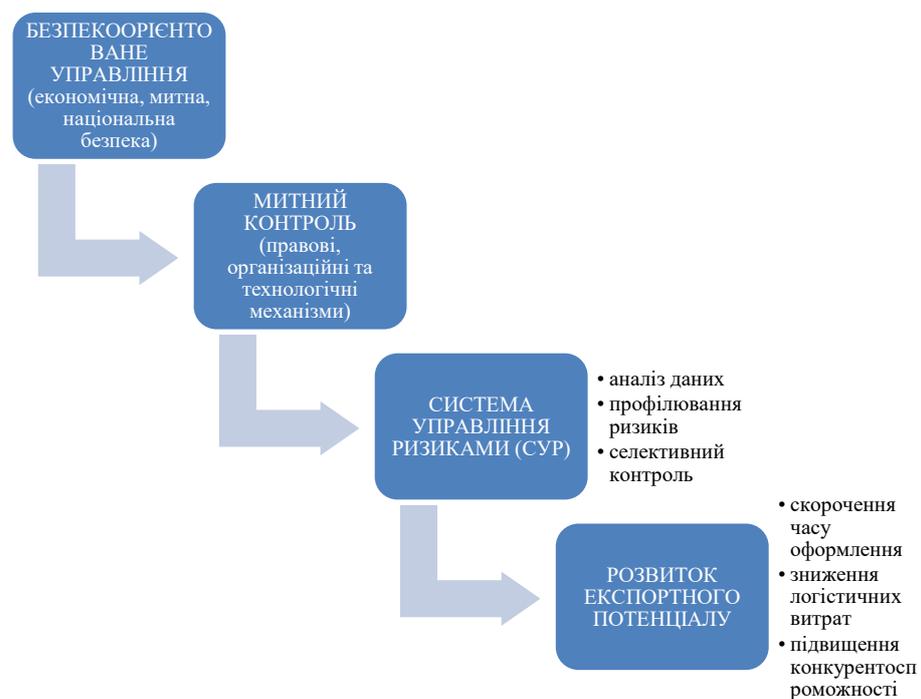

Рис. 1.6. Модель безпекоорієнтованого управління експортним потенціалом через механізми митного контролю

*складено автором

Вищезазначена модель відображає логічний взаємозв'язок між безпекоорієнтованим управлінням експортним потенціалом і практичними інструментами його реалізації. Безпекоорієнтований підхід формує

стратегічні цілі державної політики, митний контроль забезпечує їх нормативно-інституційне втілення, а система управління ризиками виступає ключовим інструментом селективного та ефективного контролю. У результаті створюються умови для розвитку експорту за одночасного збереження належного рівня митної та економічної безпеки.

Отже, міжнародні стандарти митного контролю формують методологічну та інституційну основу сучасної системи забезпечення митної безпеки держави, поєднуючи завдання захисту економічних інтересів із необхідністю сприяння легальній зовнішній торгівлі. Їх імплементація забезпечує перехід від суцільного контролю до ризикоорієнтованої моделі, у межах якої підвищується адресність контрольних заходів, зростає прозорість митних процедур і зміцнюється довіра між митними адміністраціями різних країн. У результаті митний контроль перестає бути виключно фіскальним інструментом і трансформується у ключовий елемент системи економічної та національної безпеки.

Водночас поєднання системи управління ризиками з інститутом Авторизованого економічного оператора створює інтегровану модель митного адміністрування, здатну одночасно мінімізувати митні ризики та стимулювати розвиток експортного потенціалу. Концентрація контрольних ресурсів на операціях із підвищеним рівнем загроз дозволяє зменшити адміністративний тиск на сумлінних експортерів, скоротити час митного оформлення та підвищити передбачуваність зовнішньоторговельних процедур. Такий підхід відповідає європейським практикам, сприяє гармонізації митної системи України з міжнародними стандартами та формує стійкі передумови для безпечного й конкурентоспроможного розвитку експортно-орієнтованої економіки.

У межах першого розділу здійснено комплексний аналіз теоретичних засад формування експортного потенціалу держави, що дозволило обґрунтувати його як багатовимірну та динамічну економічну категорію. Експортний потенціал відображає не лише фактичні результати

зовнішньоторговельної діяльності, а й сукупність внутрішніх ресурсів, інституційних умов і зовнішніх передумов, які визначають здатність країни до сталого нарощування експорту. Його формування залежить від взаємодії виробничо-економічних, логістичних, інноваційних та зовнішньоекономічних факторів, що зумовлює необхідність системного підходу до аналізу й державного управління експортними процесами.

Обґрунтовано, що в умовах глобалізації та зростання нестабільності світової економіки експортний потенціал набуває стратегічного значення як індикатор конкурентоспроможності національної економіки, рівня її інтегрованості у світове господарство та здатності адаптуватися до структурних і безпекових викликів. Особливої актуальності набуває питання якісної трансформації експортної структури, диверсифікації ринків збуту та підвищення частки продукції з високою доданою вартістю, що неможливо без удосконалення інституційного середовища та державної політики у сфері зовнішньої торгівлі.

Визначено, що митний контроль у сучасних умовах відіграє ключову роль у формуванні та реалізації експортного потенціалу держави. Його вплив проявляється через регулювання умов доступу товарів на зовнішні ринки, визначення швидкості й вартості зовнішньоторговельних операцій, а також формування рівня передбачуваності та прозорості митних процедур. Модернізація митного контролю на засадах цифровізації, впровадження системи управління ризиками та партнерської взаємодії з бізнесом створює передумови для зниження нецінових бар'єрів експорту та підвищення конкурентних позицій національних виробників.

Разом із тим доведено, що ефективний розвиток експортного потенціалу можливий лише за умови збереження належного рівня митної безпеки. Такий підхід формує методологічне та інституційне підґрунтя для подальшого дослідження впливу митного контролю на експортний потенціал України та обґрунтування практичних напрямів його розвитку в умовах євроінтеграції й глобальної економічної нестабільності.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МИТНОГО КОНТРОЛЮ НА ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

2.1. Характеристика експортного потенціалу

Зовнішня торгівля є одним із ключових чинників економічного розвитку держави, а експорт - важливою складовою формування валютних надходжень, платіжного балансу та конкурентоспроможності національної економіки. У період 2022–2024 років експорт України зазнав суттєвих трансформацій під впливом безпрецедентних зовнішніх і внутрішніх викликів, пов'язаних із повномасштабною війною, руйнуванням виробничої та логістичної інфраструктури, зміною торговельних маршрутів і географії збуту.

Отже, у 2022-2024 рр. динаміка експорту України мала нестійкий та асиметричний характер. У 2022 році обсяг експорту становив 44,1 млрд доларів США, за даними Держстату, це на 35,1% менше ніж в попередньому році. Причиною різкого скорочення зовнішньоторгівельної активності внаслідок повномасштабної війни, блокування морських портів і порушення логістичних ланцюгів. За цих умов експортні потоки були вимушено переорієнтовані на сухопутні маршрути, що призвело до зростання транспортних витрат і зниження цінової конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках (рис. 2.1).

У 2023 році приріст експорту склав 85,09%, в грошовому еквіваленті це становило 36,2 млрд доларів США. Даний показник свідчить про поглиблення негативних тенденцій та вичерпання короткострокових адаптаційних механізмів, зокрема швидкого нарощування аграрного експорту. Водночас скорочення зовнішньої торгівлі у цей період відображало зниження виробничого потенціалу металургійної та машинобудівної галузей, а також посилення регуляторних і логістичних обмежень на ключових експортних напрямках.

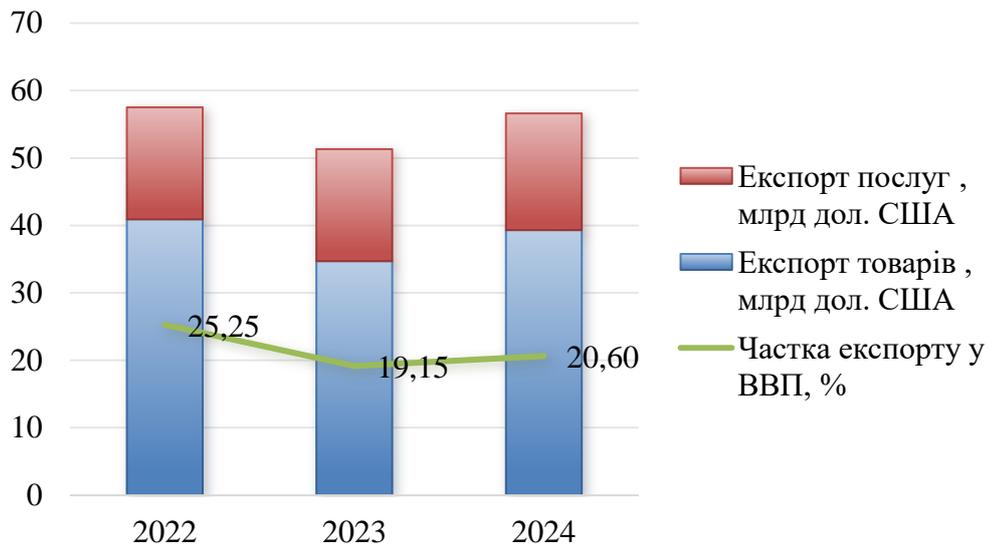

Рис. 2.1. Динаміка експорту товарів та послуг та частки експорту у ВВП України за 2022-2024 рр.

*складено автором на основі [25]

У 2024 році зафіксовано відновлювальне зростання експорту до 41,7 млрд доларів США (на 15,2% більше ніж за попередній період), що стало наслідком часткової стабілізації логістики, розширення доступу до ринків Європейського Союзу та поступової адаптації підприємств до умов воєнного стану. Проте, незважаючи на позитивну динаміку, рівень експорту у 2024 році залишався нижчим за довоєнний показник, що свідчить про збереження системних обмежень розвитку експортної діяльності та обумовлює необхідність подальшого інституційного й адміністративного вдосконалення механізмів державної підтримки експорту.

Аналіз співвідношення експорту до валового внутрішнього продукту показує, що зміни обсягів експорту відбувалися на тлі різноспрямованої динаміки ВВП. У 2022 році ВВП України становив 161,99 млрд доларів США, що зумовило доволі високу частку експорту у ВВП – 27,22%. У 2023 році зростання ВВП до 181,22 млрд доларів США поєднувалося із зменшенням експорту, внаслідок чого частка експорту у ВВП скоротилася до 19,98%, що свідчить про ослаблення ролі зовнішньої

торгівлі як джерела економічної стабілізації. У 2024 році подальше зростання до 190,7 млрд доларів США супроводжувалося і відновленням експорту, однак його частка у валовому внутрішньому продукті України зросла лише до 21,86%, що вказує на обмежений мультиплікативний ефект експортного зростання.

У 2022 році структура експорту України зберігала виразну сировинну орієнтацію, водночас його обсяги зазнали різкого скорочення. Провідними експортними позиціями залишалися продовольчі товари, передусім зернові культури та соняшникова олія, а також метали, вироби з них і залізні руди. Найглибше падіння спостерігалося у металургії внаслідок зупинки та руйнування ключових підприємств у південно-східних регіонах, а також у легкій промисловості через розрив виробничих ланцюгів і втрату традиційних ринків збуту. У географічній структурі експорту домінував Європейський Союз, на який припадало близько 63 % поставок, тоді як основними країнами-партнерами були Польща, Румунія, Китай і Туреччина (рис. 2.2).

Визначальним стримувальним фактором експорту у 2022 році стала блокада морських портів, що практично зупинила традиційні логістичні маршрути для масових вантажів. Експорт здійснювався переважно через західні сухопутні переходи та дунайські порти, що суттєво підвищувало логістичні витрати й знижувало конкурентоспроможність українських товарів. У результаті сформувалося значне негативне сальдо зовнішньої торгівлі: імпорт у розмірі 55,2–58 млрд дол. США перевищив експорт більш ніж на 11 млрд дол. США (рис. 2.4). Запровадження «зернової ініціативи» лише частково пом'якшило ці обмеження та не змогло компенсувати втрати експортного потенціалу у 2022 році.

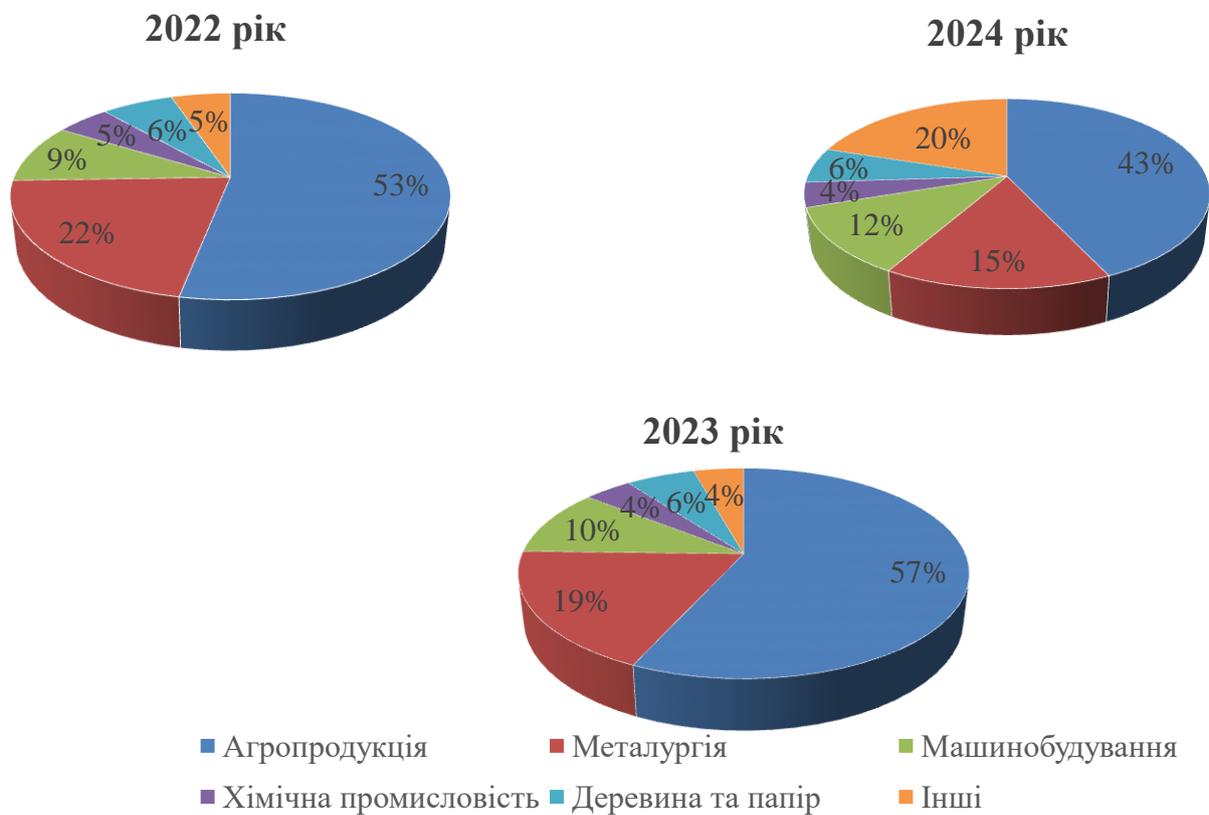

Рис. 2.2. Структура експорту України за 2022-2024 рр.

*складено автором на основі [25]

У 2023 році експортна діяльність України поступово адаптувалася до нових умов завдяки диверсифікації логістичних маршрутів, розвитку дунайських портів і використанню альтернативних морських коридорів. Основним джерелом валютних надходжень залишалася агропромислова продукція, частка якої перевищила 60 % загального експорту, тоді як обсяги поставок зернових і соняшникової олії досягли 21,8 млрд дол. США. Водночас експорт металів та виробів з них залишався обмеженим (3,9 млрд дол. США), а машинобудування демонструвало лише часткове відновлення (2,9 млрд дол. США). Позитивною тенденцією стало зростання експорту послуг до 8,99 млрд дол. США, зокрема за рахунок ІТ-сектору, а також збільшення поставок окремих товарів із вищим рівнем переробки, що свідчило про поступову диверсифікацію експортної структури.

У 2024 році структура експорту зберігала сировинний характер, однак характеризувалася стабілізацією та зростанням фізичних обсягів поставок.

Провідну роль відігравала агропромислова продукція (43% або 18,1 млрд дол. США), тоді як металургійний експорт зріс до 6,4 млрд дол. США, що свідчить про часткове відновлення галузі. Відчутним було й зростання експорту послуг, який перевищив 10 млрд дол. США, при цьому понад 40 % припадало на країни ЄС. Географічна структура експорту підтвердила посилення європейського вектора, зокрема через зростання поставок до Польщі, Іспанії та Німеччини. Водночас імпорту у 2024 році сягнув 70,75 млрд дол. США, що зумовило значне негативне сальдо торгівлі на рівні 29,02 млрд дол. США та засвідчило збереження високої імпортозалежності економіки.

Загалом аналіз географічної структури експорту України у 2022–2024 роках (рис. 2.3) свідчить про стійку переорієнтацію зовнішньоторговельних потоків у напрямі Європейського Союзу, частка якого протягом усього періоду становила близько 60–63 %. Найвищого значення європейський напрям набув у 2022 році через блокаду морських портів і вимушене використання західних сухопутних маршрутів.

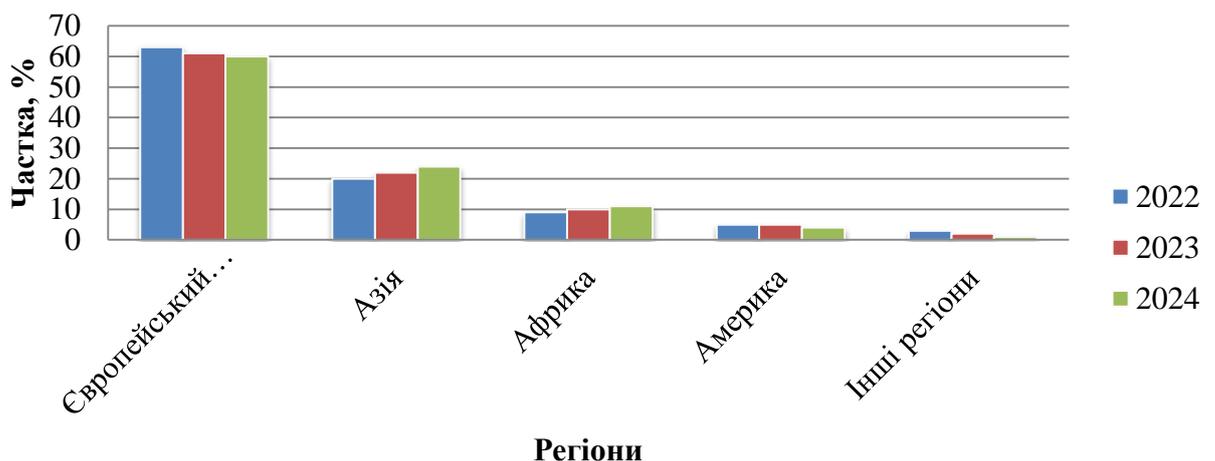

Рис. 2.3. Географічна структура експорту України за 2022-2024 рр.

*складено автором на основі [25]

Торговельний баланс виступає узагальнюючим індикатором ефективності зовнішньоторгівельної діяльності та здатності національної економіки фінансувати імпорт за рахунок експортних надходжень. Аналіз даних за 2022-2023 роки свідчить про стійке формування від'ємного торговельного балансу України, що має тенденцію до погіршення. У 2022 році дефіцит торговельного балансу становив – 11,17 млрд дол. США, що вже вказувало на перевищення імпорту над експортом. Однак навіть на цьому етапі дефіцит мав відносно стриманий характер і відображав початкову фазу адаптації економіки до воєнних умов (рис. 2.4).

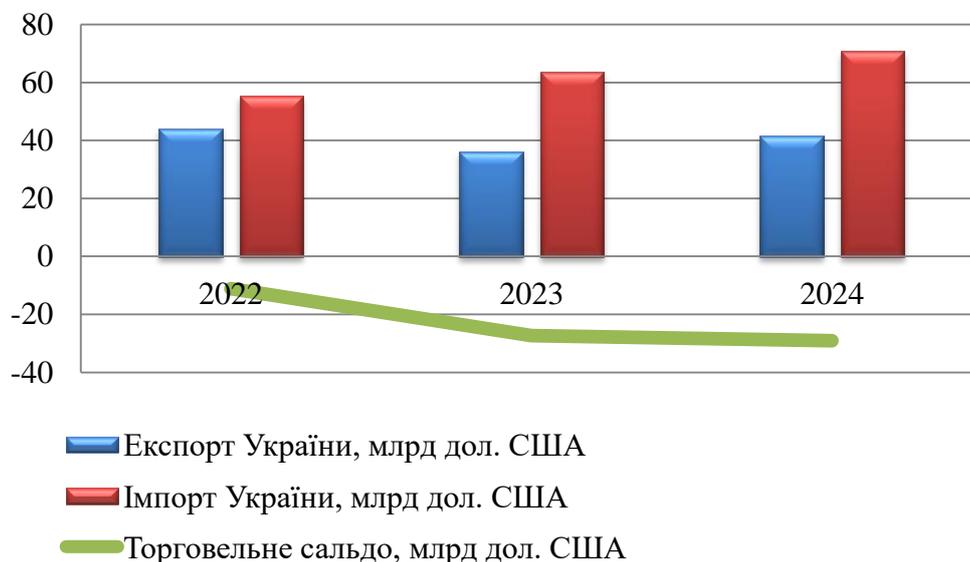

Рис. 2.4. Динаміка торговельного сальдо України за 2022-2024 рр.

*складено автором на основі [25]

У 2023 році відбулося різке погіршення торговельного балансу: дефіцит зріс до -27,36 млрд дол. США, тобто збільшився на 144,9% порівняно з попереднім періодом. Такий ріст дефіциту було зумовлено одночасним скороченням експорту та стрімким зростанням імпорту, який забезпечував відновлення внутрішнього споживання, енергетичні та виробничі потреби економіки. Причино-наслідковий зв'язок цієї динаміки полягає в тому, що внутрішнє економічне відновлення відбувалося на

імпортній основі, тоді як експортні можливості залишалися обмеженими через логістичні бар'єри та втрату частини зовнішніх ринків.

У 2024 році, попри відновлювальне зростання експорту, торговельний баланс не лише не показав покращення, але й продовжив тенденцію спаду. Дефіцит даного показника склав -29,05 млрд дол. США, що на 1,69 млрд дол. США більше ніж у 2023 році. Це свідчить про те, що темпи зростання імпорту випереджали відновлення експортного зростання. Таким чином, зростання експорту у 2024 році не трансформувалося у покращення зовнішньоторгівельної рівноваги, а мало обмежений стабілізуючий характер.

Таким чином динаміка торговельного балансу України у 2022-2024 рр. демонструє послідовне наростання зовнішньоторгівельного дефіциту, що свідчить про структурну неспроможність експорту компенсувати імпортні потреби економіки. Сукупне збільшення дефіциту торговельного балансу за досліджуваній період перевищило 17,8 млрд дол. США, що підтверджує поглиблення імпортозалежності економіки навіть на тлі відновлення експортних обсягів. За таких умов експорт не може розглядатися як повноцінний макроекономічний стабілізатор, а ключовим завданням державної політики стає усунення нецінових бар'єрів експорту, зокрема через підвищення ефективності митного контролю, формування інституційних стимулів для випереджального зростання експортних потоків.

Одним з методологічних підходів до оцінки експортного потенціалу і-ї країни може бути співвідношення експортної квоти (Експорт/ВВП) та чисельності населення (ЧН):

$$\text{Експ.П}_i = \text{Експ.}_i / \text{ВВП}_i / \text{ЧН}_i \quad (1.1)$$

Експ.П_i - експортний потенціал держави;

Експ._i - експорт;

ВВП_i - внутрішній валовий продукт;

ЧН_i - чисельність населення.

Застосування індикаторного (макроекономічного) підходу до оцінювання експортного потенціалу держави дає змогу кількісно визначити загальну спроможність національної економіки генерувати експортні потоки з урахуванням її масштабів. Використання співвідношення експортної квоти ($Ex/VВП$) та чисельності населення дозволяє оцінити не лише рівень експортної орієнтації економіки, а й інтенсивність експортної діяльності в розрахунку на одного мешканця [44]. Таким чином, за допомогою цього підходу аналізується потенційна можливість країни забезпечувати стабільні експортні надходження, виходячи з рівня залученості виробництва у міжнародну торгівлю та демографічного ресурсу.

Зазначений підхід доцільний для оцінювання експортного потенціалу України з огляду на специфіку її економічного розвитку та структурні трансформації в умовах воєнних і післявоєнних викликів. По-перше, він базується на офіційній макроекономічній статистиці, що забезпечує об'єктивність і порівнюваність результатів у динаміці та між країнами. По-друге, індикаторний підхід дозволяє виявити загальні тенденції зміни експортної спроможності економіки незалежно від короткострокових коливань товарної структури експорту. По-третє, для України, яка характеризується значною експортною залежністю та суттєвими регіональними й демографічними диспропорціями, нормалізація показника за чисельністю населення є методологічно обґрунтованою та підвищує аналітичну цінність оцінки.

З метою виявлення динаміки експортного потенціалу у 2022–2024 роках у дослідженні здійснено розрахунок інтегрованого показника, що базується на співвідношенні обсягів експорту до валового внутрішнього продукту з коригуванням на чисельність населення. Такий підхід дає змогу оцінити не лише фактичні результати зовнішньої торгівлі, а й потенціал їх подальшого розширення в умовах трансформації економіки.

Результати розрахунку ключових показників та значення експортного потенціалу держави наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Розрахунок ключових показників та значення експортного потенціалу держави

Рік	Експорт, млрд дол. США	ВВП, млрд дол. США	Чисельність, млн ос.	Експортний потенціал, %
2022	57,5	161,99	33,5	1,06
2023	51,3	181,22	34	0,83
2024	56,6	190,74	33,3	0,89

*складено автором на основі [25], [33]

У таблиці представлено результати розрахунку експортного потенціалу держави у 2022–2024 роках на основі співвідношення обсягів експорту до валового внутрішнього продукту з урахуванням чисельності населення. Такий підхід дозволяє перейти від номінального аналізу зовнішньоторговельних показників до оцінки реальної експортної спроможності національної економіки.

У 2022 році значення показника експортного потенціалу досягло максимального рівня (1,06), що обумовлено відносно високою часткою експорту у ВВП в умовах різкого скорочення внутрішнього ринку та внутрішнього попиту. Фактично зростання показника у цей період має компенсаторний характер і відображає вимушену експортну орієнтацію економіки за обмежених внутрішніх можливостей.

У 2023 році експортний потенціал знизився до 0,83, що стало наслідком одночасного скорочення обсягів експорту та зростання ВВП, спричиненого частковою макроекономічною стабілізацією. Це свідчить про те, що відновлення внутрішньої економічної активності не супроводжувалося адекватним розширенням експортних можливостей, що вказує на наявність структурних та інституційних обмежень.

У 2024 році показник експортного потенціалу зріс до 0,89, що свідчить про поступове відновлення експортної спроможності економіки. Водночас збереження значення нижче рівня 2022 року підтверджує, що експортний потенціал залишається нереалізованим повною мірою та потребує цілеспрямованого державного втручання, зокрема через удосконалення митного адміністрування, зниження часових витрат експортних процедур та посилення сервісної функції митних органів.

Проведений аналіз динаміки та структури експорту України у 2022–2024 роках засвідчив глибокі трансформаційні зміни зовнішньоторговельної діяльності, зумовлені воєнними діями, руйнуванням виробничої й логістичної інфраструктури та вимушеною переорієнтацією торговельних потоків. Різке падіння експорту у 2022 році, подальше скорочення у 2023 році та відновлювальне зростання у 2024 році свідчать про адаптаційний, але нестійкий характер експортної динаміки. Водночас збереження сировинної спрямованості експорту та наростання негативного торговельного балансу вказують на обмеженість стабілізуючої ролі експорту в умовах високої імпортозалежності економіки.

Оцінювання експортного потенціалу на основі індикаторного (макроекономічного) підходу, що поєднує експортну квоту та чисельність населення, дозволило перейти від аналізу абсолютних обсягів експорту до оцінки реальної експортної спроможності економіки. Отримані результати показали, що високі значення показника у 2022 році мали компенсаторний характер, тоді як його зниження у 2023 році відобразило структурні та інституційні обмеження розвитку експорту. Часткове зростання експортного потенціалу у 2024 році засвідчує позитивні адаптаційні зрушення, однак підтверджує збереження значного нереалізованого потенціалу.

У цілому результати дослідження свідчать, що подальше нарощування експортного потенціалу України потребує не лише відновлення виробництва та логістики, а й активного вдосконалення інституційних механізмів державного регулювання. Особливу роль у цьому процесі відіграє

ефективний митний контроль, здатний зменшувати нецінові бар'єри експорту, скорочувати часові витрати та забезпечувати передбачуваність зовнішньоторговельних операцій. Це формує аналітичне підґрунтя для подальшого дослідження впливу митних процедур і ризикоорієнтованих інструментів на формування експортного потенціалу України.

2.2. Оцінка ефективності митних процедур: терміни оформлення, фінансові витрати, ризики та вплив цифровізації

Ефективність митних процедур є одним із ключових чинників, що визначає результативність державного регулювання зовнішньої торгівлі та здатність національних експортерів конкурувати на міжнародних ринках. Як показав попередній аналіз динаміки та структури експорту України у 2022–2024 роках, відновлення експортного потенціалу відбувалося в умовах значних логістичних, безпекових і інституційних обмежень. У цьому контексті митні процедури виступають не лише інструментом контролю за дотриманням законодавства, а й важливим фактором, що впливає на швидкість переміщення товарів, рівень витрат суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та загальну ефективність експортних операцій.

Одним із базових показників ефективності митних процедур є тривалість митного оформлення, яка безпосередньо впливає на часові витрати експортерів і функціонування логістичних ланцюгів. У період 2022–2024 років середній час митного оформлення експорту в Україні зазнавав коливань, що було зумовлено змінами у безпекових вимогах, навантаженням на прикордонну інфраструктуру та поступовим впровадженням цифрових інструментів. Збільшення термінів оформлення у кризові періоди призводило до зростання непрямих витрат бізнесу, зокрема витрат на простої транспорту, зберігання товарів і порушення договірних строків постачання, що негативно відображалось на конкурентоспроможності українського експорту (рис.2.5).

Водночас скорочення тривалості митного оформлення внаслідок цифровізації та автоматизації процедур сприяло підвищенню пропускну́ї спроможності пунктів пропуску та зниженню логістичних ризиків. Це створювало більш сприятливі умови для планування експортних операцій і підвищувало передбачуваність зовнішньоторговельної діяльності. У підсумку оптимізація часу митного контролю розглядається як важливий чинник посилення експортного потенціалу держави та інтеграції України у міжнародні торговельні ланцюги.

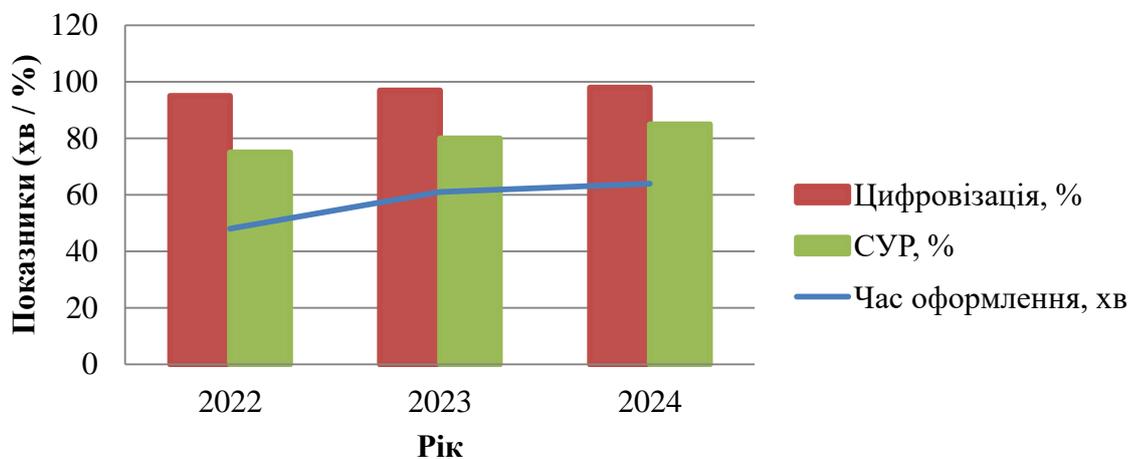

Рис. 2.5. Комплексна динаміка ефективності митних процедур в Україні у 2022–2024 рр.

*складено автором на основі [26]

Комплексний аналіз динаміки середнього часу митного оформлення експорту, рівня цифровізації митних процедур та частки оформлень із застосуванням системи управління ризиками у 2022–2024 роках дозволяє зробити висновок про багатовимірний характер трансформації митного контролю в Україні. З одного боку, зростання часу митного оформлення свідчить про підвищене навантаження на митну систему, зумовлене воєнними загрозами, ускладненням логістики та необхідністю посилення безпекових і контрольних функцій держави. З іншого боку, паралельне

посилення цифровізації та ризикоорієнтованого підходу демонструє прагнення держави компенсувати негативний вплив зовнішніх факторів шляхом інституційної модернізації митної сфери.

Зростання середнього часу митного оформлення у 2022–2023 роках слід розглядати не лише як негативне явище, а й як наслідок об'єктивної трансформації функцій митного контролю в умовах воєнного стану. Митні органи були змушені поєднувати завдання сприяння торгівлі з підвищеними вимогами до національної та економічної безпеки, контролю за переміщенням стратегічних товарів і дотриманням міжнародних санкцій. У 2024 році уповільнення темпів зростання часу оформлення свідчить про адаптацію митної системи до нових умов, однак збереження відносно високого рівня цього показника підкреслює необхідність подальшого вдосконалення процедур з метою зменшення часових витрат експортерів.

Водночас стає зростання рівня цифровізації митних процедур виступає ключовим фактором підвищення ефективності митного контролю. Майже повне охоплення електронним декларуванням у 2024 році свідчить про досягнення якісно нового рівня технологічного розвитку митної системи. Цифрові інструменти забезпечують прозорість процедур, знижують суб'єктивність прийняття рішень, мінімізують корупційні ризики та сприяють прискоренню обміну інформацією між митними органами, бізнесом і суміжними державними структурами.

Посилення ролі системи управління ризиками є ще одним стратегічно важливим чинником підвищення ефективності митного контролю. Зростання частки оформлень із застосуванням СУР у 2022–2024 роках свідчить про поступовий перехід від суцільного контролю до селективного, аналітично обґрунтованого підходу. Це дозволяє митним органам концентрувати ресурси на операціях із підвищеним рівнем ризику, одночасно зменшуючи втручання у діяльність добросовісних експортерів. У результаті скорочується кількість фізичних оглядів, знижуються адміністративні витрати бізнесу та підвищується пропускна спроможність митної інфраструктури.

Синергія цифровізації та ризикоорієнтованого підходу частково нейтралізує негативний вплив зростання часу митного оформлення на експортну діяльність. Хоча формально часові показники залишаються відносно високими, фактичні «нецінові» витрати експортерів зменшуються за рахунок скорочення кількості перевірок, спрощення процедур і зниження невизначеності. Це особливо важливо в умовах, коли експорт відіграє ключову роль у підтримці макроекономічної стабільності, забезпеченні валютних надходжень і відновленні економіки.

Таким чином, результати комплексного аналізу свідчать, що ефективність митних процедур у 2022–2024 роках визначалася не лише абсолютними показниками часу оформлення, а й якісними змінами в організації митного контролю. Подальший розвиток митної системи України має ґрунтуватися на поглибленні цифровізації, удосконаленні системи управління ризиками та гармонізації митних процедур із міжнародними стандартами. Саме така модель митного контролю здатна забезпечити баланс між фіскальними, безпековими та економічними цілями держави, створюючи інституційні передумови для сталого зростання експорту та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

У таблиці 2.2 наведені ключові показники митного контролю пов'язаних з ефективністю експортних операцій.

Таблиця 2.2

Показники ефективності митних процедур в Україні у 2022–2024 рр.

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Середній час митного оформлення експорту, хв	48	61	64
Частка електронних митних декларацій, %	95	97	98
Частка оформлень із застосуванням СУР, %	75	80	85
Частка фізичних оглядів вантажів, %	12	10	9
Кількість експортерів зі статусом АЕО	2	10	30
Рівень прозорості митних процедур	Низько-середній	Середній	Середньо-високий
Оцінка впливу митних процедур на витрати експортерів	Високі витрати	Помірні	Зменшення витрат

*складено автором

Узагальнення показників, наведених у таблиці 2.1, дозволяє дійти висновку, що зростання ефективності митних процедур у 2022–2024 роках відбувалося не за рахунок скорочення часу оформлення, а переважно через якісні зміни - цифровізацію, ризикоорієнтований підхід та розширення інституту АЕО. Це підтверджує трансформацію митного контролю з адміністративно-контрольного механізму у фактор сприяння експортній діяльності.

Ще одним з основних показників є кількість експортерів зі статусом АЕО. Динаміку даного показника наведено на рис. 2.6. Додатково слід наголосити, що показник кількості експортерів зі статусом Авторизованого економічного оператора доцільно враховувати як індикатор інституційної зрілості митної системи та рівня довіри між державою і бізнесом. На відміну від суто технічних показників (час оформлення чи кількість перевірок), динаміка АЕО відображає готовність підприємств добровільно інвестувати у дотримання митних вимог, прозорість фінансово-господарської діяльності та внутрішні системи контролю. Зростання кількості АЕО свідчить про формування партнерської моделі митного контролю, яка відповідає європейським стандартам і дозволяє поєднати інтереси безпеки, фіскальної стабільності та сприяння зовнішній торгівлі. У цьому контексті інститут АЕО виступає важливим якісним показником ефективності митних реформ і потенціалу подальшого підвищення конкурентоспроможності національного експорту.

Наведений графік відображає динаміку впровадження інституту Авторизованого економічного оператора в Україні у 2022–2024 роках і свідчить про поступове, але стале зростання кількості експортерів, які отримали відповідний статус. У 2022 році кількість таких суб'єктів була мінімальною, що пояснюється початковим етапом запровадження інституту АЕО, обмеженою поінформованістю бізнесу та складними умовами функціонування економіки в період початку повномасштабної війни.

Фактично у цей період інститут АЕО мав переважно нормативний характер і ще не став масовим інструментом сприяння зовнішній торгівлі.

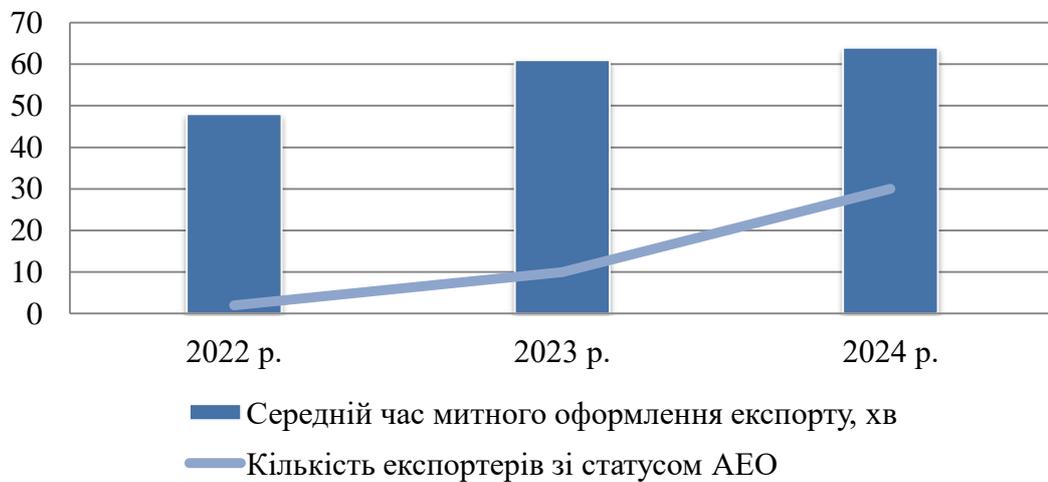

Рис. 2.6. Динаміка кількості експортерів зі статусом Авторизованого економічного оператора (АЕО) в Україні у 2022–2024 рр.

*складено автором на основі [26]

У 2023 році спостерігається суттєве зростання кількості експортерів зі статусом АЕО, що свідчить про активізацію процесів імплементації європейських підходів у сфері митного контролю та поступове зростання довіри бізнесу до цього механізму. Отримання статусу АЕО дозволяло підприємствам користуватися спрощеними митними процедурами, зменшувати кількість перевірок і скорочувати час митного оформлення, що набувало особливого значення в умовах ускладненої логістики та зростання «нецінових» витрат експортерів. Таким чином, інститут АЕО почав виконувати не лише формальну, а й практичну функцію стимулювання експортної діяльності.

У 2024 році зростання кількості експортерів зі статусом АЕО набуло більш вираженого характеру, що відображає посилення інституційної спроможності митної системи та орієнтацію України на поглиблення інтеграції до європейського митного простору. Розширення кола АЕО

створює передумови для підвищення ефективності системи управління ризиками, оскільки дозволяє митним органам концентрувати контрольні заходи на операціях із підвищеним рівнем ризику. У довгостроковій перспективі розвиток інституту АЕО сприятиме зменшенню адміністративного навантаження на бізнес, підвищенню конкурентоспроможності українського експорту та формуванню сучасної моделі партнерських відносин між державою і суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Слід зазначити, що зростання кількості експортерів зі статусом Авторизованого економічного оператора у 2022–2024 роках є індикатором поступового переходу митної системи України від адміністративно-контрольної моделі до партнерсько-ризикоорієнтованої. Динаміка цього показника свідчить не лише про формальне розширення кола АЕО, а й про зміну поведінки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які дедалі частіше розглядають дотримання митних вимог, прозорість бізнес-процесів та комплаєнс як інструмент зниження витрат і підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках.

З аналітичної точки зору інститут АЕО створює мультиплікативний ефект для всієї системи митного контролю. Збільшення кількості надійних експортерів дозволяє митним органам більш ефективно застосовувати систему управління ризиками, скорочуючи частку фізичних оглядів і зосереджуючи ресурси на операціях з підвищеним рівнем ризику. Це, у свою чергу, позитивно впливає на середній час митного оформлення, пропускну спроможність пунктів пропуску та загальний рівень витрат бізнесу. Таким чином, розвиток АЕО має непрямий, але суттєвий вплив на ключові показники ефективності митних процедур, проаналізовані в попередніх підрозділах.

У ширшому макроекономічному контексті зростання кількості експортерів зі статусом АЕО можна розглядати як фактор підвищення стійкості експортного потенціалу України. Наявність спрощених процедур,

передбачуваності митного контролю та можливості пріоритетного оформлення вантажів підвищує здатність українських підприємств виконувати зовнішньоторговельні контракти в умовах нестабільної логістики та воєнних ризиків. У перспективі подальше розширення інституту АЕО, його взаємне визнання з країнами ЄС та інтеграція з цифровими митними платформами можуть стати одним із ключових інструментів підвищення конкурентоспроможності українського експорту та формування сучасної моделі державного регулювання зовнішньої торгівлі.

Проведений аналіз ефективності митних процедур у 2022–2024 роках свідчить, що митний контроль в Україні зазнав суттєвої трансформації під впливом воєнних, логістичних і безпекових викликів. Зростання середнього часу митного оформлення у досліджуваній період було зумовлене не стільки зниженням ефективності митної системи, скільки об'єктивною необхідністю посилення контрольних і безпекових функцій держави. Водночас активна цифровізація митних процедур, майже повне охоплення електронним декларуванням і розширення застосування системи управління ризиками забезпечили підвищення прозорості, зменшення суб'єктивності контролю та скорочення непрямих витрат експортерів, що частково компенсувало негативний вплив часових затримок.

Важливим якісним результатом досліджуваного періоду стало формування партнерсько-ризикоорієнтованої моделі митного контролю, ключовими елементами якої є система управління ризиками та інститут Авторизованого економічного оператора. Зростання кількості експортерів зі статусом АЕО свідчить про підвищення інституційної зрілості митної системи та рівня довіри між державою і бізнесом. У сукупності це підтверджує, що ефективність митних процедур у сучасних умовах визначається не лише швидкістю оформлення, а передусім якісними змінами в організації митного контролю, які створюють інституційні передумови для збереження та розвитку експортного потенціалу України.

2.3. Аналіз впливу показників митного контролю на рівень експортного потенціалу

Для отримання об'єктивної кількісної оцінки впливу митних процедур на формування експортного потенціалу у дослідженні використано інструменти кореляційного аналізу та візуалізації статистичних залежностей. Аналіз взаємозв'язків між показником експортного потенціалу та показниками цифровізації митного оформлення дає змогу простежити, яким чином трансформація митного адміністрування відображається на результатах зовнішньої торгівлі не лише на рівні тенденцій, а й через конкретні числові співвідношення.

Розширена кореляційна матриця відображає результати парного аналізу взаємозв'язків між експортним потенціалом, часовими параметрами митного оформлення та ключовими інструментами цифрового й інституційного розвитку митного контролю у 2022–2024 роках. Коефіцієнти кореляції розраховано за методом Пірсона, що дозволяє оцінити силу та напрям лінійних статистичних залежностей між досліджуваними показниками (табл..2.3).

Таблиця 2.3

Кореляційна матриця взаємозв'язків між показниками митного контролю та експортним потенціалом

	Експортний потенціал	Час оформлення	Е-декларації	СУР	Фіз. огляд	АЕО
Експортний потенціал	1					
Час оформлення	-0,91	1				
Е-декларації	-0,83	0,99	1			
СУР	-0,71	0,94	0,98	1		
Фіз. огляд	0,83	-0,99	-1,00	-0,98	1	
АЕО	-0,52	0,83	0,91	0,97	-0,91	1

Побудована кореляційна матриця дозволяє оцінити характер і силу взаємозв'язків між експортним потенціалом держави та ключовими параметрами митного контролю у 2022–2024 роках. Отримані значення коефіцієнтів кореляції Пірсона свідчать про наявність як сильних прямих, так і сильних обернених зв'язків, що підтверджує суттєвий вплив митно-адміністративних чинників на формування експортної спроможності економіки.

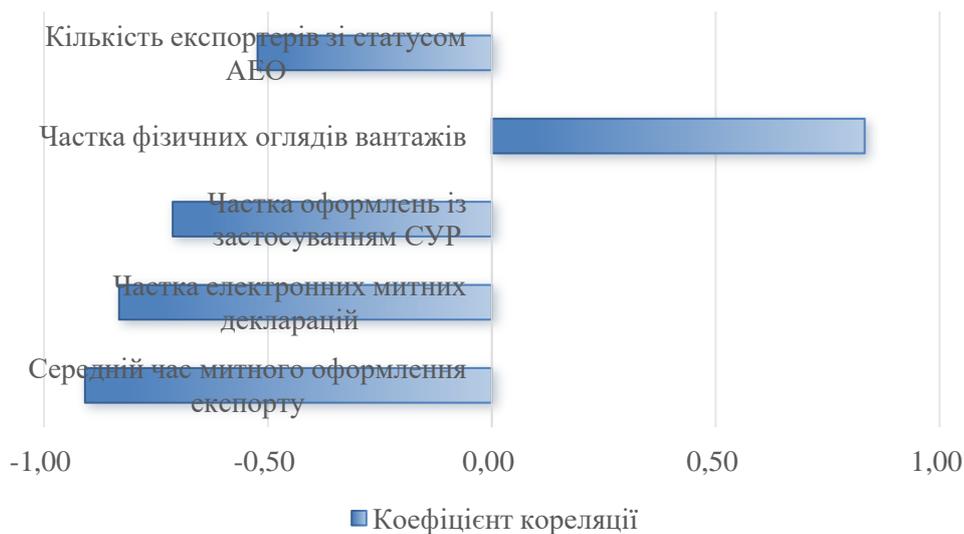

Рис.2.7. Вплив показників митного контролю на експортний потенціал

Між експортним потенціалом та середнім часом митного оформлення експорту зафіксовано сильний обернений кореляційний зв'язок ($r = -0,91$). Це означає, що збільшення тривалості митних процедур безпосередньо знижує експортну спроможність держави. Така залежність підтверджує ключову роль часових витрат як одного з головних обмежувальних факторів реалізації експортного потенціалу, особливо для товарів із високою логістичною чутливістю (рис. 2.7).

Кореляція між експортним потенціалом і часткою електронних митних декларацій є оберненою та помірно сильною ($r = -0,83$), а з часткою оформлень із застосуванням системи управління ризиками — $r = -0,71$. Формально це може виглядати як негативна залежність, однак її економічна

інтерпретація полягає в іншому: зростання цифровізації митних процедур має компенсаторний характер і відбувається в умовах загального зниження або нестабільності експортного потенціалу. Тобто цифрові інструменти впроваджуються як реакція на системні проблеми, а не як самостійний драйвер зростання експортного потенціалу.

Між експортним потенціалом та часткою фізичних оглядів вантажів виявлено прямий кореляційний зв'язок ($r = 0,83$). Така залежність має специфічний характер і зумовлена особливостями кризового періоду, зокрема 2022 року, коли підвищений рівень контролю поєднувався з вимушеною експортною орієнтацією економіки. Це свідчить про те, що саме по собі скорочення фізичних оглядів не гарантує автоматичного зростання експортного потенціалу без комплексної трансформації митного адміністрування.

Кореляція між експортним потенціалом та кількістю експортерів зі статусом АЕО є негативною та помірною ($r = -0,52$). Це вказує на те, що попри кількісне зростання суб'єктів із статусом АЕО, їх вплив на макроекономічний рівень експортного потенціалу поки що залишається обмеженим. Причиною цього є короткий період функціонування інституту АЕО та його недостатня інтегрованість у загальну систему управління експортними потоками.

Матриця демонструє дуже сильні кореляції між параметрами митного контролю. Зокрема, середній час митного оформлення тісно пов'язаний із рівнем цифровізації та застосуванням СУР ($r = 0,94-0,99$), а також обернено корелює з часткою фізичних оглядів ($r = -0,99$). Це свідчить про системний характер митних процесів, у межах якого окремі інструменти контролю взаємодіють між собою, формуючи загальний рівень адміністративного навантаження на експортерів.

Отримані результати кореляційного аналізу свідчать про те, що митна безпека держави формується не лише через посилення контрольних функцій митних органів, а передусім через збалансованість між рівнем контролю та

ефективністю митних процедур. Виявлений сильний обернений зв'язок між експортним потенціалом та середнім часом митного оформлення експорту підтверджує, що надмірна тривалість митних процедур знижує конкурентоспроможність експортерів, що у довгостроковій перспективі негативно впливає на стійкість митної системи та її здатність забезпечувати економічну безпеку.

Таким чином, результати кореляційного аналізу підтверджують, що митна безпека держави має комплексний характер і не може забезпечуватися виключно шляхом посилення контрольних заходів. Оптимальним є перехід до моделі ризик-орієнтованого митного адміністрування, у межах якої підвищення рівня безпеки досягається за рахунок скорочення часових витрат, підвищення адресності контролю та розвитку інститутів довіри, що одночасно сприяє реалізації експортного потенціалу держави.

З метою виявлення ключових внутрішніх та зовнішніх факторів, що визначають ефективність митної системи та її вплив на розвиток експорту, доцільним є застосування інструментів стратегічного аналізу. SWOT-аналіз дозволяє систематизувати сильні та слабкі сторони сучасної системи митного контролю України, а також ідентифікувати можливості й загрози, що формуються у зовнішньому середовищі. Подальше використання TOWS-матриці створює підґрунтя для розроблення обґрунтованих стратегічних рішень і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення митних процедур та посилення експортного потенціалу держави.

У таблиці 2.4 подано SWOT-аналіз системи митного безпеки України у контексті розвитку експортного потенціалу.

Таблиця 2.4

SWOT-аналіз системи митної безпеки України

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
Високий рівень цифровізації митних процедур (е-декларування, «єдине вікно»)	Тривалий середній час митного оформлення експортних операцій
Розвиток системи управління ризиками (СУР)	Нерівномірність ефективності митних процедур між регіонами
Запровадження інституту Авторизованого економічного оператора (АЕО)	Обмежена кількість експортерів зі статусом АЕО
Гармонізація митного законодавства з нормами ЄС та ВМО	Недостатня інтеграція митних ІТ-систем з іншими державними органами
Адаптивність митної системи в умовах воєнного стану	Збереження корупційних та адміністративних ризиків
Можливості (O)	Загрози (T)
Подальша цифровізація та автоматизація митного контролю	Тривалі воєнні дії та безпекові ризики
Розширення та взаємне визнання АЕО з країнами ЄС	Перевантаження пунктів пропуску та логістичні обмеження
Інтеграція до європейського митного простору	Посилення міжнародної конкуренції
Використання митного контролю як інструменту стимулювання експорту	Нестабільність світової торгівлі
Залучення міжнародної технічної допомоги	Ризик регуляторної нестабільності

Проведений SWOT-аналіз системи митної безпеки України засвідчив наявність суттєвого інституційного та технологічного підґрунтя для забезпечення ефективного митного контролю. Високий рівень цифровізації митних процедур, розвиток системи управління ризиками, гармонізація митного законодавства з нормами ЄС і ВМО, а також адаптивність митної системи в умовах воєнного стану формують потенціал для поєднання функцій безпеки та сприяння зовнішній торгівлі. Водночас виявлені слабкі сторони, зокрема тривалі строки митного оформлення, нерівномірність ефективності митних процедур та обмежена кількість експортерів зі статусом АЕО, стримують повну реалізацію цього потенціалу.

Аналіз можливостей і загроз показав, що подальша цифровізація, автоматизація митного контролю та розширення інституту АЕО створюють передумови для зміцнення митної безпеки та стимулювання експорту. Разом із тим тривалі воєнні дії, логістичні обмеження та нестабільність світової торгівлі підвищують навантаження на митну систему та посилюють ризики

регуляторної нестабільності. За таких умов пріоритетним напрямом розвитку є перехід до ризик-орієнтованої, експортно-орієнтованої моделі митного контролю, здатної забезпечити баланс між рівнем безпеки та конкурентоспроможним формуванням експортного потенціалу.

Проведений кореляційний та стратегічний аналіз підтвердив наявність тісного й системного зв'язку між показниками митного контролю та рівнем експортного потенціалу держави. Водночас результати аналізу засвідчили, що цифровізація митних процедур, розвиток системи управління ризиками та інституту АЕО наразі виконують радше компенсаторну функцію в умовах кризових викликів, ніж виступають самостійними драйверами зростання експорту, що зумовлено коротким періодом їх впровадження та обмеженою масштабністю впливу.

SWOT-аналіз системи митної безпеки України показав, що наявний інституційний і технологічний потенціал митної системи дозволяє забезпечити збалансоване поєднання безпекових та торговельних функцій, однак його реалізація стримується низкою внутрішніх і зовнішніх факторів. За умов воєнних дій, логістичних обмежень і нестабільності світової торгівлі ключовим напрямом подальшого розвитку має стати перехід до ризик-орієнтованої, експортно-орієнтованої моделі митного адміністрування, у межах якої скорочення адміністративних і часових бар'єрів поєднується з підвищенням адресності контролю. Такий підхід створює передумови для зміцнення митної безпеки та водночас забезпечує більш повну реалізацію експортного потенціалу держави.

Проведене дослідження засвідчило, що динаміка та структура експорту України у 2022–2024 роках формувалися під впливом масштабних воєнних і логістичних шоків, що зумовили різке скорочення експортних обсягів, переорієнтацію торговельних потоків та посилення сировинної спрямованості зовнішньої торгівлі. Адаптаційне відновлення експорту у 2024 році свідчить про збереження базового експортного потенціалу економіки, однак наростання негативного торговельного балансу та висока

імпортозалежність вказують на обмеженість стабілізуючої ролі експорту без глибших структурних змін. Застосування індикаторного (макроекономічного) підходу до оцінювання експортного потенціалу дозволило виявити не лише зміну обсягів експорту, а й реальну спроможність економіки генерувати експортні потоки в умовах демографічних, інституційних і безпекових обмежень.

Аналіз ефективності митних процедур показав, що митний контроль у досліджуваній період трансформувалася в напрямі поєднання посиленних безпекових функцій із поступовою цифровізацією та ризик-орієнтацією. Зростання часу митного оформлення було обумовлене переважно об'єктивними факторами, пов'язаними з воєнними ризиками та ускладненням логістики, тоді як впровадження електронного декларування, системи управління ризиками та механізмів «єдиного вікна» дозволило зменшити непрямі витрати бізнесу та підвищити прозорість митного адміністрування. Формування партнерської моделі взаємодії між митницею та бізнесом створило інституційні передумови для підтримки експорту навіть у кризових умовах.

Узагальнення результатів кореляційного, SWOT- і стратегічного аналізу підтвердило визначальну роль митного контролю як чинника формування та реалізації експортного потенціалу держави. Найбільш суттєвий стримувальний вплив має часовий аспект митного оформлення, тоді як цифрові та ризик-орієнтовані інструменти наразі виконують переважно компенсаторну функцію. Водночас перехід до експортно-орієнтованої, ризик-диференційованої моделі митного адміністрування розглядається як ключовий напрям подальшого розвитку, здатний забезпечити одночасне зміцнення митної безпеки та створення сприятливих умов для сталого зростання експортного потенціалу України в умовах євроінтеграції та глобальної економічної нестабільності.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

3.1. Удосконалення ризик-орієнтованих підходів та розвиток інституту авторизованих економічних операторів

В умовах зростання обсягів міжнародної торгівлі, ускладнення логістичних ланцюгів та підвищених безпекових ризиків ризик-орієнтований підхід набуває ключового значення у функціонуванні сучасних митних систем. Система управління ризиками (СУР) дозволяє оптимізувати митний контроль шляхом концентрації ресурсів на операціях із підвищеною ймовірністю порушень та мінімізації втручання у діяльність добросовісних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Як показали результати попереднього аналізу, зростання частки митних оформлень із застосуванням СУР у 2022–2024 роках сприяло скороченню кількості фізичних оглядів і підвищенню ефективності митних процедур, що є особливо важливим для підтримки експортної діяльності в умовах воєнних викликів.

Подальше вдосконалення ризик-орієнтованих підходів має ґрунтуватися на розширенні використання аналітичних інструментів, цифрових технологій та міжвідомчого обміну інформацією. Використання великих масивів даних, автоматизованих алгоритмів оцінки ризиків і елементів штучного інтелекту дозволить підвищити точність профілювання ризикових операцій та зменшити кількість необґрунтованих перевірок. У контексті розвитку експорту це сприятиме зниженню часових і фінансових витрат експортерів, підвищенню передбачуваності митних процедур і формуванню сприятливого бізнес-клімату.

Важливим складником ризик-орієнтованої моделі митного контролю є інститут Авторизованого економічного оператора, який передбачає надання спрощень суб'єктам господарювання, що відповідають критеріям надійності,

прозорості та дотримання митного законодавства. Запровадження АЕО в Україні є складовою процесу гармонізації митної системи з європейськими стандартами та виконання зобов'язань у межах Угоди про асоціацію з ЄС.

У таблиці 3.1 заходи з удосконалення ризик-орієнтованих підходів та розвитку інституту АЕО.

Таблиця 3.1.

Заходи з удосконалення ризик-орієнтованих підходів та розвитку інституту АЕО

Проблема	Напрямок удосконалення	Очікуваний результат реалізації
Недостатній рівень адаптивності профілів митних ризиків	Запровадження розширеного аналізу великих масивів даних та автоматизованих моделей оцінки ризиків	Підвищення точності виявлення ризикових операцій і зменшення кількості необґрунтованих перевірок
Значна тривалість митного оформлення експортних операцій	Посилення ризикоорієнтованого підходу та автоматизація відбору об'єктів митного контролю	Скорочення часу митного оформлення та зниження транзакційних витрат експортерів
Фрагментарність інформаційного обміну між митними та іншими державними органами	Розвиток міжвідомчої інтеграції інформаційних систем і електронного обміну даними	Формування єдиної аналітичної бази СУР та мінімізація дублювання контрольних процедур
Обмежене поширення статусу Авторизованого економічного оператора серед експортерів	Спрощення процедур авторизації та цифровізація подання документів	Розширення кола АЕО та підвищення довіри бізнесу до митної системи
Формальний характер митних преференцій для суб'єктів АЕО	Розширення переліку фактичних спрощень (пріоритетне оформлення, мінімізація оглядів)	Підвищення привабливості статусу АЕО та стимулювання добровільного комплаєнсу
Низький рівень використання статусу АЕО у процесах управління ризиками	Інтеграція інформації про АЕО в алгоритми СУР та аналітичні модулі	Концентрація контролю на високоризикових операціях та оптимізація ресурсів митниці
Відсутність механізмів взаємного визнання АЕО з країнами ЄС	Гармонізація критеріїв АЕО та укладання угод про взаємне визнання	Спрощення процедур у країнах призначення та зростання конкурентоспроможності експорту

*складено автором

Подальший розвиток ризикоорієнтованих підходів у митному контролі та інституту Авторизованого економічного оператора має ґрунтуватися на усуненні інституційних і процедурних обмежень, що стримують повну реалізацію їх потенціалу. Як свідчить аналіз наведених заходів, ключовими напрямками трансформації митної системи є поглиблення аналітичної складової управління ризиками, інтеграція інформаційних ресурсів між митними та іншими державними органами, а також розширення практичного застосування спрощень для суб'єктів зі статусом АЕО. Реалізація запропонованих заходів дозволить не лише підвищити ефективність митного контролю, а й сформувати передбачуване та сприятливе середовище для здійснення експортних операцій, що є необхідною умовою зміцнення конкурентоспроможності національного експорту в умовах євроінтеграції та воєнних викликів.

Перспективним напрямом розвитку інституту АЕО є поглиблення міжнародної координації та досягнення взаємного визнання статусу АЕО з митними адміністраціями країн Європейського Союзу. Це забезпечить можливість застосування спрощених процедур митного контролю не лише на національному, а й на міжнародному рівні, що сприятиме скороченню часу проходження митних формальностей у країнах призначення.

Зазначений напрям передбачає гармонізацію критеріїв авторизації АЕО, узгодження інформаційних систем і налагодження регулярного обміну даними між митними органами. Реалізація таких заходів створить інституційні передумови для інтеграції України до європейського митного простору та підвищення конкурентоспроможності українського експорту.

З урахуванням окреслених проблем, визначених напрямів їх вирішення та очікуваних ефектів постає необхідність систематизації запропонованих заходів у часовому та інституційному вимірах. Впровадження удосконалених ризик-орієнтованих підходів і розвиток інституту Авторизованого економічного оператора потребують послідовної реалізації взаємопов'язаних кроків, узгоджених із можливостями митної системи та загальними

пріоритетами державної політики у сфері зовнішньої торгівлі. Саме з цією метою доцільно сформувані дорожню карту впровадження, яка дозволить визначити етапність реформ, часові горизонти та очікувані результати модернізації митного контролю, спрямованої на підвищення ефективності експортної діяльності та конкурентоспроможності національної економіки.

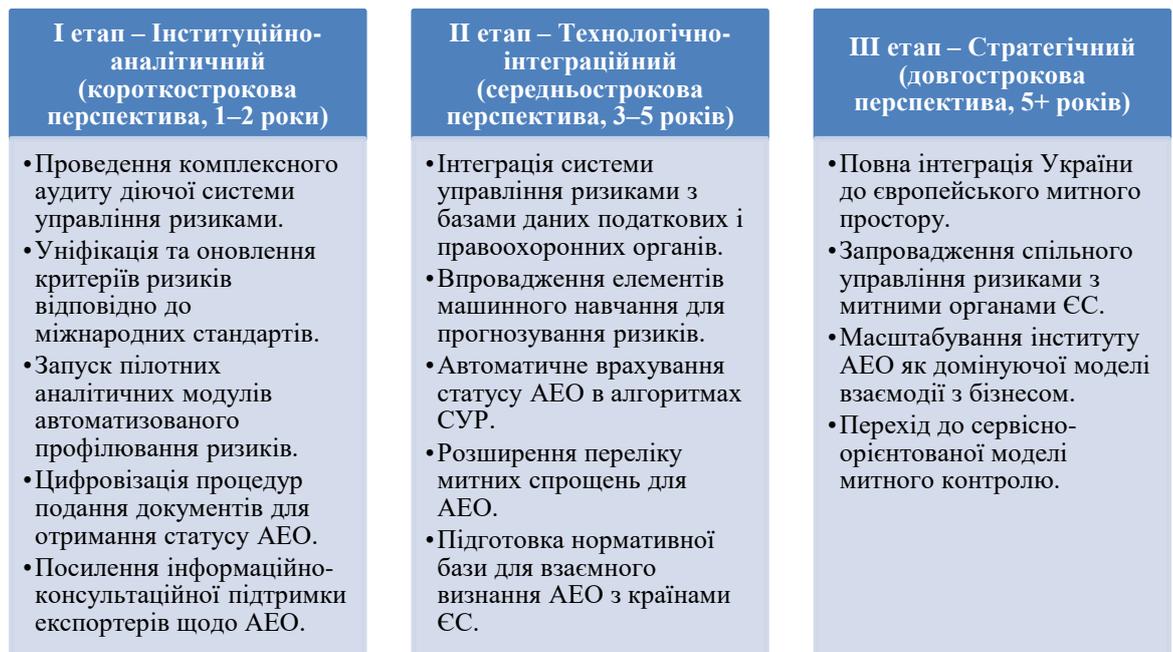

Рис. 3.1. Дорожня карта впровадження удосконалених ризик-орієнтованих підходів та розвитку АЕО

Сформована дорожня карта впровадження удосконалених ризик-орієнтованих підходів і розвитку інституту Авторизованого економічного оператора відображає цілісну модель поетапного зміцнення митної безпеки України в умовах зростання зовнішньоторговельних і безпекових ризиків. Запропонована логіка реалізації заходів забезпечує узгодження інституційних, технологічних та нормативних трансформацій із реальними спроможностями митної системи, що дозволяє уникнути фрагментарності реформ і підвищує стійкість механізмів митного контролю. Такий підхід формує передумови для переходу від реактивного контролю до проактивного

управління митними ризиками як ключового елементу економічної та митної безпеки держави (рис. 3.2).

Реалізація коротко- та середньострокових етапів дорожньої карти сприятиме підвищенню результативності системи управління ризиками, зосередженню контрольних ресурсів на операціях із підвищеним рівнем загроз та одночасному зниженню адміністративного навантаження на сумлінних експортерів. Інтеграція цифрових аналітичних інструментів, автоматизованого профілювання ризиків і розширення інформаційної взаємодії з бізнесом посилює превентивну складову митної безпеки, зменшуючи ймовірність контрабанди, митних правопорушень і втрат бюджетних надходжень. Розвиток інституту АЕО в цій системі виконує стабілізуючу функцію, формуючи сегмент низькоризикових учасників зовнішньоекономічної діяльності та підвищуючи загальний рівень керованості митних потоків.

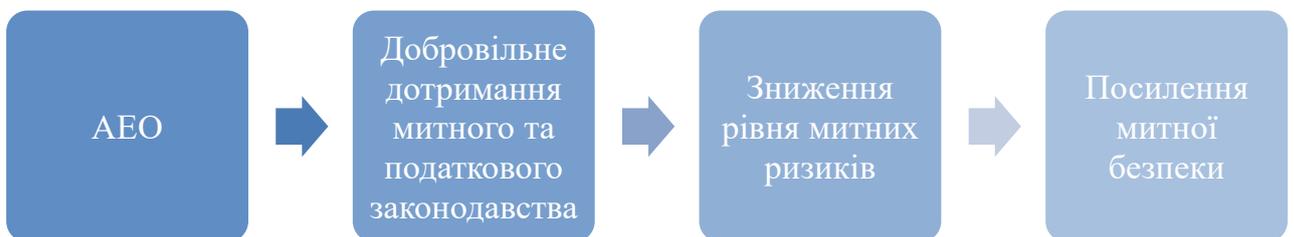

Рис. 3.2. Вплив розвитку інституту АЕО на митну безпеку

У довгостроковій перспективі впровадження дорожньої карти створює інституційну основу для інтеграції України до європейського митного простору та імплементації міжнародних стандартів митної безпеки. Синергія ризик-орієнтованого підходу, цифровізації митних процедур і розширення застосування інституту АЕО дозволяє трансформувати митний контроль у стратегічний інструмент забезпечення митної безпеки, здатний одночасно захищати економічні інтереси держави та підтримувати розвиток експортного потенціалу. У результаті митна безпека перестає бути виключно

захисною функцією й набуває системного характеру як складова сталого економічного розвитку.

Отже, удосконалення ризик-орієнтованих підходів і розвиток інституту Авторизованого економічного оператора доцільно розглядати як взаємодоповнювальні напрями посилення митної безпеки України. Їх комплексна реалізація забезпечує підвищення адресності митного контролю, зниження рівня митних ризиків та формування безпечного й передбачуваного середовища для зовнішньої торгівлі, що є ключовою передумовою зміцнення економічної безпеки держави та конкурентоспроможності національного експорту.

3.2. Поглиблення міжнародного обміну митною інформацією та гармонізація процедур із країнами ЄС

У сучасних умовах розвитку зовнішньої торгівлі та євроінтеграційного курсу України поглиблення міжнародного обміну митною інформацією набуває стратегічного значення для підвищення ефективності митного контролю та сприяння експорту. Обмін інформацією між митними адміністраціями дозволяє своєчасно виявляти ризики, пов'язані з порушенням митного законодавства, мінімізувати можливості для ухилення від сплати митних платежів і забезпечувати належний рівень безпеки міжнародних торговельних операцій. Водночас інформаційна взаємодія виступає важливим інструментом спрощення процедур для добросовісних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Гармонізація митних процедур України з практиками та стандартами Європейського Союзу є необхідною передумовою інтеграції до європейського митного простору. Вона передбачає уніфікацію митних формальностей, застосування спільних підходів до класифікації товарів, митної оцінки, контролю походження та використання електронних митних систем. Узгодження процедур з нормами ЄС сприяє підвищенню прозорості

митного контролю, зменшенню адміністративних бар'єрів і скороченню часу проходження митних формальностей при експорті товарів до країн Європейського Союзу.

Особливе значення у цьому контексті має розвиток електронного обміну даними між митними органами України та країн ЄС, зокрема шляхом інтеграції національних інформаційних систем із європейськими платформами. Використання попередньої інформації про вантажі, спільних баз даних та механізмів автоматичного обміну митними деклараціями дозволяє підвищити точність оцінки ризиків і зменшити кількість дублюючих перевірок. Для експортерів це означає підвищення передбачуваності митних процедур, зниження витрат і скорочення часу доставки товарів до кінцевих ринків.

Поглиблення міжнародного обміну митною інформацією тісно пов'язане з розвитком інституту Авторизованого економічного оператора та ризик-орієнтованих підходів до контролю. Взаємне визнання результатів митного контролю та статусу АЕО з країнами ЄС дозволяє застосовувати спрощені процедури на всіх етапах переміщення товарів, формуючи довіру між митними адміністраціями. Це створює передумови для концентрації контрольних ресурсів на операціях із підвищеним рівнем ризику та одночасного стимулювання добросовісної експортної діяльності.

Реалізація поглибленого міжнародного обміну митною інформацією потребує послідовних інституційних та технологічних змін у митній системі України. Насамперед доцільним є розширення договірно-правової бази співпраці з митними адміністраціями країн Європейського Союзу, зокрема шляхом укладення двосторонніх і багатосторонніх угод щодо обміну попередньою митною інформацією, результатами контролю та аналітичними даними. Це дозволить підвищити рівень довіри між митними органами та забезпечити своєчасне реагування на ризики у сфері зовнішньої торгівлі.

Важливим кроком є технологічна інтеграція національних митних інформаційних систем України з європейськими електронними

платформами. Йдеться, зокрема, про поступове узгодження форматів електронних митних декларацій, довідкових класифікаторів, а також впровадження автоматизованого обміну даними в режимі реального часу. Така інтеграція сприятиме зменшенню дублювання контрольних процедур, підвищенню точності оцінки ризиків та скороченню часу митного оформлення експортних операцій.

Окрему увагу доцільно приділити гармонізації процедур митного контролю відповідно до Митного кодексу Європейського Союзу (UCC). Це передбачає уніфікацію підходів до митної оцінки товарів, контролю їх походження, застосування пост-аудиту та розширення практики дистанційного митного контролю. Впровадження таких підходів дозволить наблизити національну митну систему до європейських стандартів та зменшити регуляторні бар'єри для українських експортерів.

Не менш важливим є розвиток кадрового та інституційного потенціалу митних органів. Підвищення кваліфікації персоналу у сфері міжнародного митного співробітництва, інформаційної безпеки та аналізу ризиків сприятиме ефективнішому використанню отриманої від партнерів інформації. У поєднанні з розвитком інституту Авторизованого економічного оператора це створить умови для формування спільного простору довіри між Україною та країнами ЄС у сфері митного контролю.

Описані механізми митного контролю, що застосовуються в Європейському Союзі, формують цілісну модель сучасної митної політики, орієнтованої на баланс між ефективним контролем і максимальним сприянням зовнішній торгівлі. Ключовою рисою цієї моделі є перенесення акценту з жорсткого прикордонного контролю на аналітичні та постконтрольні інструменти, що дозволяє суттєво скоротити час митного оформлення та зменшити затримки в логістичних ланцюгах. Для України адаптація таких підходів має принципове значення в умовах високої залежності експорту від швидкості та передбачуваності митних процедур.

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика митних процедур України та ЄС

Критерій	Україна	Європейський Союз	Напрямок гармонізації
Нормативна база	Часткова адаптація до митного кодексу ЄС	Єдиний Митний кодекс ЄС (UCC)	Повна імплементація положень UCC
Ризикоорієнтований контроль	Розвивається, обмежена аналітика	Розвинена система управління ризиками	Поглиблення аналітики та обміну даними
Фізичні огляди	Відносно висока частка	Мінімальні для добросовісних операторів	Скорочення фізичних форм контролю
Інститут АЕО	Початковий етап розвитку	Масове застосування, взаємне визнання	Розширення АЕО та взаємне визнання
Цифровізація процедур	Значний прогрес, фрагментарність	Повністю цифрові митні процедури	Інтеграція ІТ-систем з ЄС
Передбачуваність процедур	Обмежена	Висока	Стандартизація митних рішень
Попередній митний контроль	Частково застосовується	Обов'язковий	Розширення попереднього контролю

*складено автором

Одним із базових елементів цієї моделі є розвиток пост-аудитного митного контролю у поєднанні з інститутом Авторизованого економічного оператора. У країнах ЄС пост-аудит дозволяє мінімізувати втручання митних органів на етапі випуску товарів, зосереджуючи контрольні заходи на перевірці діяльності підприємств після завершення митного оформлення. У поєднанні з масовим застосуванням статусу АЕО та механізмами його взаємного визнання це створює партнерську модель взаємодії між митницею та бізнесом. Для українських експортерів запровадження такої моделі означатиме не лише прискорення процедур, а й зниження фінансових витрат і підвищення стабільності виконання зовнішньоторговельних контрактів.

Важливу роль у митній системі ЄС відіграє інтегроване управління ризиками на наднаціональному рівні, що базується на постійному обміні інформацією між митними адміністраціями держав-членів. Використання спільних критеріїв ризику, аналітичних сигналів і результатів контролю

дозволяє мінімізувати дублювання перевірок та зосередити увагу на потенційно проблемних операціях. Для України підключення до таких механізмів та гармонізація підходів до оцінки ризиків сприятимуть підвищенню селективності митного контролю та зменшенню кількості перевірок експортних вантажів із низьким рівнем ризику.

Окреме значення для підвищення експортного потенціалу має впровадження єдиного митного вікна нового покоління та повна електронізація митних формальностей. Європейська практика передбачає інтеграцію митних, фітосанітарних, ветеринарних та інших контрольних процедур у межах єдиної електронної платформи з використанням уніфікованих форматів даних. Такий підхід дозволяє суттєво скоротити адміністративні бар'єри, мінімізувати контакти бізнесу з державними органами та зменшити корупційні ризики. Для України це особливо важливо з огляду на значну частку аграрної продукції в експорті та необхідність проходження множинних видів контролю.

Доповненням до цифровізації є застосування механізмів попереднього митного інформування та використання стандартизованих довідкових баз. У країнах ЄС подання митної інформації до прибуття товарів дозволяє заздалегідь здійснювати аналіз ризиків і приймати рішення щодо форми контролю, що істотно підвищує пропускну спроможність пунктів пропуску. Одночасно використання уніфікованих довідкових баз митної вартості, класифікації та походження товарів знижує кількість спірних ситуацій і підвищує правову визначеність для експортерів. Запозичення цих механізмів Україною створить інституційні передумови для стабільного, прогнозованого та конкурентоспроможного розвитку національного експорту в напрямі ринків Європейського Союзу.

Визначені механізми митного контролю, запозичені з практики Європейський Союз, органічно вписуються в поетапну дорожню карту модернізації митної системи України. На короткостроковому етапі пріоритетними є заходи, пов'язані з повною електронізацією митних

процедур, запровадженням попереднього митного інформування та уніфікацією форматів митних даних. Саме ці механізми створюють базову цифрову інфраструктуру, необхідну для подальшої інтеграції з інформаційними системами ЄС та зменшення адміністративних бар'єрів для експортерів.

На середньостроковому етапі ключового значення набуває впровадження пост-аудитної моделі митного контролю, поглиблення інтегрованого управління ризиками та розширення інституту Авторизованого економічного оператора. У межах цього етапу механізми ЄС, пов'язані з селективним контролем і партнерською взаємодією з бізнесом, дозволяють зменшити навантаження на пункти пропуску, скоротити час митного оформлення та підвищити передбачуваність експортних операцій. Саме на цьому етапі формується інституційна основа для взаємного визнання статусу АЕО та результатів митного контролю з країнами ЄС.

Довгострокова перспектива дорожньої карти передбачає повноцінну інтеграцію України до європейського митного простору, що включає використання спільних довідкових баз, участь у наднаціональних механізмах управління ризиками та застосування єдиних митних стандартів. Реалізація цих механізмів дозволить забезпечити безперервність митного контролю на всьому маршруті руху товарів і перетворити митний кордон між Україною та ЄС на переважно процедурний, а не бар'єрний елемент зовнішньої торгівлі.

Таким чином, запропоновані механізми митного контролю ЄС не є ізольованими інструментами, а становлять взаємопов'язану систему заходів, реалізація яких у межах дорожньої карти забезпечує послідовну, логічну та інституційно узгоджену трансформацію митної системи України відповідно до європейських стандартів.

Узагальнюючи результати аналізу, можна стверджувати, що запозичення та адаптація механізмів митного контролю Європейського Союзу мають не лише прикладне, а й стратегічне значення для євроінтеграції України. Впровадження пост-аудитного контролю, інтегрованого управління

ризиками, розширення інституту Авторизованого економічного оператора та повної цифровізації митних процедур формує інституційні передумови для гармонізації національної митної системи з Митним кодексом ЄС і практиками держав-членів.

Євроінтеграційний ефект зазначених реформ проявляється у зменшенні регуляторних розбіжностей між Україною та країнами ЄС, підвищенні взаємної довіри між митними адміністраціями та створенні умов для взаємного визнання результатів митного контролю. Для українських експортерів це означає спрощений доступ до європейських ринків, скорочення часу та витрат на проходження митних формальностей, а також підвищення стабільності й передбачуваності зовнішньоторговельних операцій.

У довгостроковій перспективі реалізація зазначених механізмів у межах дорожньої карти сприятиме інтеграції України до єдиного митного та економічного простору ЄС, перетворюючи митний контроль на дієвий інструмент підтримки експорту та структурної модернізації економіки. Таким чином, удосконалення митного контролю на основі європейських стандартів виступає не лише технічним напрямом реформ, а ключовим елементом реалізації євроінтеграційної стратегії України та підвищення її конкурентоспроможності у глобальній системі міжнародної торгівлі.

Отже, поглиблення міжнародного обміну митною інформацією та гармонізація митних процедур із країнами Європейського Союзу є важливими напрямками вдосконалення державного регулювання зовнішньої торгівлі України. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності митного контролю, зміцненню довіри між державою та бізнесом, а також розширенню доступу українських товарів до європейських ринків. У довгостроковій перспективі це забезпечить посилення конкурентоспроможності експорту та інтеграцію України до єдиного економічного простору ЄС.

3.3. Інтеграція цифрових сервісів та автоматизація митних операцій як фактор підвищення експортного потенціалу та митної безпеки

У межах проведеного дослідження сформульовано експортно-орієнтовану концепцію управління митним контролем, відповідно до якої митний контроль розглядається не як допоміжна або виключно фіскальна складова державного регулювання, а як самостійний інструмент цілеспрямованого впливу на формування та реалізацію експортного потенціалу держави. У запропонованому підході митна система набуває активної управлінської ролі, забезпечуючи не лише дотримання законодавства, а й створення інституційних умов для прискорення та стабілізації експортних потоків.

зв'язок запропонованої експортно-орієнтованої концепції управління митним контролем із митною безпекою та формуванням експортного потенціалу полягає в зміні самої парадигми забезпечення безпеки зовнішньої торгівлі. У межах цього підходу митна безпека досягається не через універсальне посилення контрольного тиску, а шляхом підвищення адресності та якості митного адміністрування. Диференціація митних процедур за рівнем ризиків і поведінковою надійністю суб'єктів ЗЕД дозволяє зосередити контрольні ресурси на операціях, що становлять підвищену загрозу для економічних інтересів держави, водночас зменшуючи втручання у діяльність добросовісних експортерів. Такий механізм підсилює превентивну складову митної безпеки, знижує ймовірність порушень і мінімізує ризики контрабанди, фіктивного експорту та митних зловживань.

Водночас саме селективний і ризик-орієнтований характер митного контролю створює інституційні передумови для реалізації та нарощування експортного потенціалу держави. Скорочення часових і адміністративних витрат, підвищення передбачуваності митних процедур і зменшення логістичної невизначеності сприяють підвищенню конкурентоспроможності національних експортерів на зовнішніх ринках. У результаті митний контроль одночасно виконує подвійну функцію: з одного боку - забезпечує

належний рівень митної безпеки шляхом концентрації контролю на високоризикових сегментах, з іншого — виступає активним інструментом державної політики розвитку експорту, сприяючи більш повній реалізації експортного потенціалу в умовах євроінтеграції та глобальної економічної нестабільності.

Нижче запропоновано модель управління митним контролем Export-Driven Customs Management (EDCM) (рис.3.3), що інтегрує стратегічний, операційний та аналітичний контури управління з орієнтацією на реалізацію експортної політики держави. Модель EDCM формалізує вибіркоче застосування митних процедур на основі ризик-орієнтованого підходу та експортної надійності суб'єктів ЗЕД, забезпечуючи диференціацію контрольного навантаження й скорочення часу митного оформлення. Практична реалізація моделі передбачає використання митних даних як управлінського ресурсу та перехід від процесного до результативно-орієнтованого управління митним контролем у контексті розвитку експортного потенціалу держави.

Системний економічний ефект впровадження запропонованої моделі проявляється у формуванні стійкого негативного зв'язку між інтенсивністю митного втручання та часовими витратами експортерів, що підтверджує доцільність переходу до селективних і автоматизованих форм контролю. Зростання частки автоматизованих випусків та зменшення фізичних оглядів знижує дисперсію часу проходження митних процедур, підвищуючи прогнозованість логістичних процесів і зменшуючи транзакційні витрати бізнесу. У довгостроковій перспективі це забезпечує статистично значущий позитивний вплив на обсяги експорту, оскільки стабільність та передбачуваність митного середовища виступають ключовими детермінантами конкурентоспроможності національних виробників на зовнішніх ринках.

Рис. 3.3. Модель організації митного контролю EDCM

*складено автором

Запропонована експортно-орієнтована концепція організації митного контролю реалізується у межах управлінської моделі Export-Driven Customs Management (EDCM), яка передбачає інтеграцію цілей державної експортної політики в систему прийняття операційних рішень митних органів. У межах моделі EDCM митний контроль трансформується з уніфікованого процесу перевірки у механізм селективного управління експортними потоками шляхом диференціації процедур за рівнем ризику, експортної значущості та поведінкової надійності суб'єктів ЗЕД. Практична реалізація моделі

ґрунтується на запровадженні управлінських КРІ митниці (рис. 3.4), орієнтованих на результати експортної діяльності (час митного оформлення експорту, частка автоматизованих випусків, рівень пост-аудиту), що дозволяє безпосередньо пов'язати ефективність митного контролю зі зростанням експортного потенціалу держави.

Рис. 3.4. Управлінська схема функціонування митного контролю на основі КРІ

*складено автором на основі [25]

Запровадження системи оцінки ефективності митного контролю на основі ключових показників результативності створює умови для формалізації взаємозв'язку між управлінськими рішеннями та динамікою експортних показників. Фокусування на змінних, що безпосередньо піддаються управлінському впливу (середній час митного оформлення, частка автоматизованих випусків, інтенсивність фізичних оглядів), дозволяє мінімізувати ендогенність у прийнятті рішень і підвищити пояснювальну здатність моделей оцінки ефективності митних процедур. У результаті

митний контроль перетворюється на регульований фактор експортної динаміки, вплив якого може бути кількісно оцінений через еластичність експорту до змін параметрів митного оформлення та використаний для оптимізації управлінських рішень.

У межах дослідження доведено, що сучасний митний контроль виходить за межі традиційної фіскально-наглядової функції та трансформується у стратегічний інструмент формування й реалізації експортного потенціалу держави. Запропонована експортно-орієнтована концепція управління митним контролем, зокрема модель Export-Driven Customs Management (EDCM), демонструє можливість поєднання цілей розвитку експорту з вимогами митної безпеки шляхом диференціації процедур, селективного застосування контрольних заходів і використання ризик-орієнтованих та аналітичних інструментів. Такий підхід дозволяє зменшити нецінові бар'єри зовнішньої торгівлі, скоротити часові та адміністративні витрати експортерів і водночас підвищити адресність митного контролю, що зміцнює превентивну складову митної безпеки.

Водночас результати дослідження підтверджують, що стійке нарощування експортного потенціалу України можливе лише за умови інституційного закріплення сервісно-орієнтованої та ризик-орієнтованої моделі митного адміністрування, гармонізованої з європейськими стандартами. Інтеграція цифрових сервісів, системи управління ризиками та інституту Авторизованого економічного оператора створює синергетичний ефект, за якого митний контроль одночасно забезпечує економічну та митну безпеку і виступає активним чинником підвищення конкурентоспроможності національного експорту. У довгостроковій перспективі реалізація таких підходів формує інституційні передумови для сталого розвитку експортно-орієнтованої економіки України та її повноцінної інтеграції у глобальний і європейський торговельний простір.

Проведене дослідження підтвердило, що митний контроль у сучасних умовах перестає бути виключно фіскально-наглядовим інструментом і

набуває рис стратегічного механізму державного управління, безпосередньо пов'язаного з формуванням та реалізацією експортного потенціалу. Обґрунтовано, що ефективність зовнішньоторговельної діяльності значною мірою залежить від здатності митної системи забезпечувати баланс між спрощенням процедур і належним рівнем контролю. У цьому контексті експортно-орієнтована концепція управління митним контролем дозволяє розглядати митницю як активного учасника реалізації експортної політики держави, а не лише як орган контролю.

Запропонована модель Export-Driven Customs Management (EDCM) демонструє можливість поєднання цілей розвитку експорту з вимогами митної безпеки шляхом диференціації митних процедур, селективного застосування контрольних заходів та широкого використання ризик-орієнтованих і аналітичних інструментів. Такий підхід сприяє зменшенню нецінових бар'єрів зовнішньої торгівлі, скороченню часових і адміністративних витрат експортерів, підвищенню передбачуваності митних процедур і концентрації контрольних ресурсів на операціях із підвищеним рівнем загроз. У результаті посилюється превентивна складова митної безпеки без надмірного обмеження легальної експортної діяльності.

Водночас результати дослідження свідчать, що стійке нарощування експортного потенціалу України можливе лише за умови інституційного закріплення сервісно-орієнтованої та ризик-орієнтованої моделі митного адміністрування, гармонізованої з європейськими стандартами. Інтеграція цифрових сервісів, системи управління ризиками та інституту Авторизованого економічного оператора формує синергетичний ефект, за якого митний контроль одночасно забезпечує економічну й митну безпеку та виступає чинником підвищення конкурентоспроможності національного експорту. У довгостроковій перспективі реалізація таких підходів створює інституційні передумови для сталого розвитку експортно-орієнтованої економіки України та її повноцінної інтеграції у європейський і глобальний торговельний простір.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання магістерської роботи було доведено доцільність та наукову обґрунтованість дослідження впливу митного контролю на формування експортного потенціалу держави. Визначені у вступі мета й завдання дозволили вибудувати логічну структуру дослідження та забезпечити послідовне розкриття проблематики з урахуванням сучасних економічних, інституційних і безпекових умов розвитку зовнішньої торгівлі України.

Встановлено, що експортний потенціал держави доцільно розглядати як динамічну системну характеристику, яка відображає спроможність національної економіки не лише здійснювати експортні операції, а й забезпечувати їх стале розширення у довгостроковій перспективі. Сормовано методи оцінювання експортного потенціалу.

Доведено, що митний контроль виступає одним із ключових інституційних чинників формування експортного потенціалу, оскільки безпосередньо визначає швидкість, вартість і передбачуваність зовнішньоторговельних операцій. Надмірна зарегульованість митних процедур трансформується у нецінові бар'єри експорту, тоді як ефективно організований митний контроль створює умови для стабілізації та розширення експортних потоків.

Встановлено, що міжнародні стандарти митного контролю формують концептуальну основу сучасної системи митної безпеки держави. Їх імплементація забезпечує відхід від суцільного контролю до ризик-орієнтованої моделі, що підвищує адресність перевірок і знижує системні ризики. У результаті митний контроль інтегрується у систему економічної безпеки як превентивний, а не реактивний механізм.

Проаналізовано динаміку та структуру експорту. Оцінено експортний потенціал за допомогою індикаторного методу. Результати індикаторного оцінювання експортного потенціалу підтвердили наявність значного розриву

між фактичними експортними обсягами та потенційними можливостями економіки, що актуалізує потребу в інституційних змінах.

Оцінено ефективність митних процедур. Доведено, що ефективність митних процедур у кризових умовах визначається не абсолютним скороченням часу оформлення, а якісною трансформацією механізмів контролю. Цифровізація, електронне декларування та автоматизація аналізу ризиків зменшили суб'єктивність митних рішень і частково компенсували зростання часових витрат, спричинених безпековими обмеженнями.

Проаналізовано вплив показників митного контролю на рівень експортного потенціалу. Результати кореляційного аналізу засвідчили системний вплив митного контролю на рівень експортного потенціалу держави. Найбільш деструктивним фактором виявився середній час митного оформлення, що має стійкий обернений зв'язок з експортною спроможністю. Це підтверджує визначальну роль часових параметрів у формуванні конкурентних позицій експортерів.

Обґрунтовано, що удосконалення ризикоорієнтованих підходів та інституту Авторизованого економічного оператора є важливою умовою підвищення ефективності митного контролю. Доведено, що диференціація рівнів контролю залежно від ступеня надійності суб'єктів ЗЕД дозволяє оптимізувати використання ресурсів митних органів і водночас стимулює сумлінну експортну діяльність.

Доведено доцільність поглиблення міжнародного митного співробітництва як інструменту підвищення митної безпеки та зниження транскордонних ризиків. Гармонізація процедур з країнами ЄС та обмін аналітичними даними сприяють скороченню дублювання контролю, підвищенню довіри між митними адміністраціями та спрощенню умов експорту.

Установлено, що цифровізація митних процесів є ключовою передумовою переходу до сучасної моделі митного адміністрування. Інтеграція цифрових сервісів підвищує прозорість, зменшує корупційні

ризиками та формує стабільне інституційне середовище, у межах якого митний контроль одночасно забезпечує митну безпеку та стимулює розвиток експортного потенціалу держави.

Водночас результативність митного контролю в сучасних умовах має оцінюватися не лише за фіскальними показниками, а й за його здатністю створювати сприятливе інституційне середовище для зовнішньоекономічної діяльності. Скорочення часових і адміністративних витрат експортерів, підвищення передбачуваності митних процедур та концентрація контрольних ресурсів на операціях із підвищеним рівнем ризику дозволяють поєднати завдання розвитку експорту із забезпеченням митної та економічної безпеки держави. Такий збалансований підхід формує основу для стійкого зростання експортного потенціалу України та її повноцінної інтеграції у глобальні й європейські торговельні ланцюги.

Отже, ефективний митний контроль виступає системоутворюючим чинником формування експортного потенціалу держави. Його подальше вдосконалення на засадах цифровізації, ризикоорієнтованості та європейської інтеграції є необхідною передумовою підвищення конкурентоспроможності національного експорту та забезпечення довгострокового економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-17. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
2. Сторожук О.В., Свириденко Г.М. Митно-тарифне регулювання як фактор забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави в умовах євроінтеграції. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 94-98.
3. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991р. №959-ХІІ. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
4. Про Митний тариф України: Закон України від 19.09.2013 № 584-VII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/584-18>.
5. Колобердянко І.І. Державне регулювання експортно-імпортних операцій України в сучасних умовах. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип.4. С. 171-176.
6. Сабадаш В.В., Казбан А.Ю. Орієнтири національної митної політики в умовах торгово-економічної інтеграції. Механізм регулювання економіки. 2014. №2. С. 123-133.
7. Дяченко О.В. Особливості митно-тарифного регулювання в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 125 (Частина І). С. 128-137.
8. Плахотна К.Є. Митно-тарифне регулювання в умовах лібералізації торгівлі. *Економічний часопис-XXI*. 2018. №5. С. 44-45.
9. Бондаренко Є.П. Оцінка інструментів митного регулювання та їх вплив на стан лібералізації зовнішньої торгівлі. *Інноваційна економіка*. 2014. №5. С. 230-235.
10. Приходько В.І. Нетарифні перешкоди у міжнародній економічній інтеграції. *Економічний аналіз*. 2015. Том 20. С. 170-175.
11. Мельник Т., Пугачевська К. Нетарифне регулювання у країнах ЄС. *Вісник КНТЕУ*. 2014. №2. с. 15-27.

12. Задорожний О. Нетарифні заходи регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Вісник. *Право знати все про податки і збори*. 2015. №15: Трансферне ціноутворення. С. 30-31.
13. Луцик А.І., Гуцул І.А. Прагматика використання митного інструментарію регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах участі економіки України в світовому господарстві. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2014. Том 19. Вип. 2/5. С. 182-185.
14. Ткачик Ф.П., Гуцул І.А. Митні та податкові регулятори зовнішньоекономічної діяльності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. Вип. 24. С. 132-136.
15. Войтов С. Г. Структурна детермінація митно-тарифного регулювання. Економічний часопис-XXI. 2012. № 9-10. С. 21-24.
16. Ващенко В. В. Митно-тарифне регулювання в Україні у 1-му півріччі 2000 року. *Митна справа*. 2000. № 4. С. 7–12.
17. Карамбович І. М. Митна система та її роль в регулюванні зовнішньої торгівлі України: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. 281 с. 42
18. Закон України “Про митний тариф України” від 19.09.2013. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/584-18>.
19. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. Посібник. 2-ге вид. К.: Вікар, 2002. С. 295.
20. Скорнякова Т. В. Експортний потенціал обробної промисловості України: управління процесом формування: Монографія. К.: Наук. світ, 2006. С. 9.
21. Гарбар Ж.В. Інноваційна складова експортного потенціалу переробних підприємств АПК. *Slovak international scientific journal*. 2020. № 43. Вип. 2. С. 9-18.
22. Хомич О.В., Манаєнко І. М. Розвиток експортного потенціалу підприємства на європейському ринку FMCG в умовах ризиків. Проблеми економіки. 2020. № 3. С. 133–138.

23. Мазаракі А.А. Управління експортним потенціалом України : монографія. А.А. Мазаракі та ін.; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : Київ. нац.торг.-екон. ун-т, 2007. – 210 с.

24. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

25. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance/2022/>

26. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua>

27. Онищенко С.В., Маслій О.А. Міжнародні індексні системи оцінки бізнессередовища в Україні. *Фінансовий простір*. 2020. №3 (39). С. 168-179.

28. Маслій О.А. Методичні засади ідентифікації загроз економічній безпеці держави. *Економіка і регіон*. 2017. №6 (67). С. 28–34. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/3588>.

29. Onyshchenko S., Hlushko A., Maslii O., Chumak O. (2024). Digital transformation of the national economy in the context of information environment development in Ukraine. *Transformations of national economies under conditions of instability*. Scientific Route OÜ. Tallinn, Estonia, P. 169–197. DOI: <https://doi.org/10.21303/978-9916-9850-6-9.ch6>.

30. Зубко Т.Л. Методи оцінювання економічної безпеки : Серія: *Економіка та підприємництво*, 2022 р., № 2 (125). С.18-23 URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/2_2022/5.

31. Варналій З.С., Онищенко С.В., Маслій О.А. Загрози економічній безпеці України в умовах глобалізації. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі: монографія. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; за заг. ред. А. І. Мокія. Львів, 2019. С. 21-95.

32. Бондаренко Є.П. Прагматизм здійснення митного контролю визначення країни походження товарів. *Ефективна економіка*. 2020. №7. URL: <http://surl.li/ouyux>
33. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду URL: <https://www.imf.org/en/about>
34. Мельник Т.М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз : Серія: *Економіка та підприємництво*, 2022 р. С.225 URL: https://ierjournal.com/journals/8-9/2008_10_Melnuk1.pdf
35. Кондратюк О., Стояненко І. Експортний потенціал агросектора України. *SCIENTIA FRUCTUOSA*. 2022. № 144 (4). С. 26–51. URL: <http://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/1344/1284>
36. Ампілогова К.О. Проблеми реалізації митного контролю в Україні. Наукова конференція. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2913/>
37. Сідляр В.В., Валігура В.А. Проблеми адміністрування митних платежів через призму фіскальних загроз. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/102.pdf
38. Customs Notice. CN 17-09. Update to the Implementation of the Single Window Initiative. March 21, 2017. URL: <https://www.cbsaasfc.gc.ca/publications/cn-ad/cn17-09-eng.html>
39. Наказ Міністерства фінансів України «Порядок заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа» № 651 від 30 травня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-12>
40. Сайт Світового Банку. URL: <http://data.worldbank.org/indicator>
41. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економіка*. № 8-9. 2009. С. 221-245.
42. Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану : Постанова КМУ № 236 від 09.03.2022. Офіційний вісник України. 2022. № 25. С. 330. Ст. 1318
43. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

44. Костяна О. В. Митна безпека: її сутність і місце в системі національної безпеки держави. *Бізнес інформ*. 2020. № 11. С. 76-82
45. Митна безпека та протидія контрабанді. Сайт персональних навчальних систем ХНЕУ ім. С. Кузнеця URL: <https://pns.hneu.edu.ua/enrol/index.php?id=729>
46. Берлпач А.І., Лісогор Ю.Б. Правова природа та принципи митного оформлення в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №4, с.789-792. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/191>
47. Бондаренко Є.П., Угрин В.В., Кекіш І.П. Пріоритети забезпечення митної безпеки держави у період воєнного часу та післявоєнного відновлення України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2000>
48. Готва Т.С., Тищенко В.Ф. Удосконалення технічних засобів митного контролю. *UNIVERSUM*, № 8/2024. С. 63-70
49. Гуцул А. Імплементация досвіду зарубіжних країн в українську практику митного контролю. *Економіка та суспільство*. 2021. №28. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-47>
50. Захожай К.В., Рудик Н.В., Сивульська Н.М. Митне регулювання в Україні у довоєнний та воєнний періоди. *Проблеми економіки* №1(59). 2024. С. 112-120.
51. Піддубна Л. І., Шестакова О. А. Експортний потенціал підприємства: сутність і системні імперативи формування та розвитку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 37. С. 223–229.

ДОДАТКИ

Зовнішньоторговельний баланс України з 2005 по 2024 (млн. грн.)

Номінальний ВВП за рік	експорт товарів та послуг		імпорт товарів та послуг		сальдо (експорт – імпорт)	
		% ВВП		% ВВП		% ВВП
2005	441452	227252 51.5	-223555	-50.6	3697	0.8
2006	544153	253707 46.6	-269200	-49.5	-15493	-2.8
2007	720731	323205 44.8	-364373	-50.6	-41168	-5.7
2008	948056	444859 46.9	-520588	-54.9	-75729	-8.0
2009	913345	423564 46.4	-438860	-48.0	-15296	-1.7
2010	1082569	549365 50.7	-580944	-53.7	-31579	-2.9
2011	1316600	707953 53.8	-779028	-59.2	-71075	-5.4
2012	1408889	717347 50.9	-835394	-59.3	-118047	-8.4
2013	1454931	681899 46.9	-805662	-55.4	-123763	-8.5
2014	1566728	770121 49.2	-834133	-53.2	-64012	-4.1
2015	1979458	1044541 52.8	-1084016	-54.8	-39475	-2.0
2016	2383182	1174625 49.3	-1323127	-55.5	-148502	-6.2
2017	2982920	1430230 47.9	-1618749	-54.3	-188519	-6.3
2018	3558706	1608890 45.2	-1914893	-53.8	-306003	-8.6
2019	3974564	1636416 41.2	-1947599	-49.0	-311183	-7.8
2020	4194102	1637399 39.0	-1681526	-40.1	-44127	-1.1
2021	5459574	2224704 40.7	-2286067	-41.9	-61363	-1.1
2022	5191028	1840563 35.5	-2712325	-52.3	-871762	-16.8
2023	6537825	1868904 28.6	-3237014	-49.5	-1368110	-20.9
2024	7658659	2252428 29.4	-3702410	-48.3	-1449982	-18.9

Номінальний ВВП України з 2002 по 2025 рр.(розмір ВВП в доларах — за даними Світового банку та МВФ,
див. <http://www.worldbank.org>, <http://www.imf.org>)

	млн. грн.			млн. дол. США		
2002	225810			42393		
2003	267344	41534	18.4%	50133	7740	18.3%
2004	345113	77769	29.1%	64883	14750	29.4%
2005	441452	96339	27.9%	86142	21259	32.8%
2006	544153	102701	23.3%	107753	21611	25.1%
2007	720731	176578	32.5%	142719	34966	32.5%
2008	948056	227325	31.5%	179992	37273	26.1%
2009	913345	-34711	-3.7%	117228	-62765	-34.9%
2010	1082569	169224	18.5%	136419	19192	16.4%
2011	1316600	234031	21.6%	163160	26740	19.6%
2012	1408889	92289	7.0%	175781	12622	7.7%
2013	1454931	46042	3.3%	183310	7529	4.3%
2014	1566728	111797	7.7%	131805	-51505	-28.1%
2015	1979458	412730	26.3%	90615	-41190	-31.3%
2016	2383182	403724	20.4%	93270	2655	2.9%
2017	2982920	599738	25.2%	112154	18884	20.2%
2018	3558706	575786	19.3%	130832	18678	16.7%
2019	3974564	415858	11.7%	153781	22949	17.5%
2020	4194102	219538	5.5%	155582	1801	1.2%
2021	5459574	1265472	30.2%	199770	44188	28.4%
2022	5191028	-268546	-4.9%	161990	-37780	-18.9%
2023	6537825	1346797	25.9%	181220	19230	11.9%
2024	7658659	120834	17.1%	190740	9520	5.3%